

บทที่ 5

สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือเพื่อทราบถึงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การจัดการและการใช้ประโยชน์จากป่าเมี่ยงในระดับชุมชนและครัวเรือน โดยรายละเอียดประกอบด้วย สภาพทั่วไปของชุมชนศึกษา ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการเป็นสมาชิกโครงการหลวงของครัวเรือนตัวอย่างใน 2 หมู่บ้านคือ บ้านแม่กำปอง และบ้านขุนลาว สภาพการถือครองพื้นที่ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยในการอธิบายผลการศึกษาดังกล่าวจะอธิบายแยกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มบ้านป่าแป๋และปางมะกาลัย และ กลุ่มบ้านแม่กำปองและขุนลาวรวมกัน ทั้งนี้เนื่องจากบ้านป่าแป๋และปางมะกาลัยเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแมริม-แม่แตงและยังเป็นสมาชิกกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่เลาเหมือนกัน ทั้งสองหมู่บ้านอยู่ใกล้เคียงกัน ภายใต้เขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าแป๋ ส่วนบ้านแม่กำปองและขุนลาว ตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตกและอยู่เขตอุทยานแห่งชาติ ดังนั้นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการจัดการป่าเมี่ยงจึงค่อนข้างมีความใกล้เคียงกัน แต่ทั้งนี้หากหมู่บ้านใดมีความแตกต่างในแต่ละด้านดังกล่าวที่เด่นชัด ผู้ศึกษาจะทำการแยกอธิบายเป็นรายหมู่บ้านไป ซึ่งผลการศึกษาจะมีดังต่อไปนี้

5.1. ลักษณะโครงสร้างของครัวเรือนตัวอย่าง

เนื้อหาในส่วนนี้จะกล่าวถึง จำนวนสมาชิก จำนวนแรงงานเกษตรภายในครัวเรือน และระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนซึ่งมีผลในการตัดสินใจต่างๆของครอบครัว มีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 จำนวนสมาชิก ครอบครัว และแรงงานในภาคเกษตรของครัวเรือนตัวอย่าง

ครัวเรือนตัวอย่างรวมทั้ง 4 หมู่บ้านมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉลี่ยประมาณ 3 - 4

คน จากตาราง 5.1 ครัวเรือนตัวอย่างรวมทุกหมู่บ้านที่มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวน 3 คนมีถึงร้อยละ 41.6 และร้อยละ 28.0 มีจำนวนสมาชิก 4 คน โดยครัวเรือนตัวอย่างของบ้านแม่กำปองมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 3 คน ถึงร้อยละ 60.7 บ้านขุนลาว ร้อยละ 40.4 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างของหมู่บ้านที่สำรวจมีจำนวนมากที่สุด 7 คน พบที่บ้านป่าแป๋และบ้านปางมะกาลัย ส่วนบ้านแม่กำปองและบ้านขุนลาวมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากที่สุด 5 และ 6 คนตามลำดับ

ตาราง 5.1 ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

หมู่บ้าน	จำนวนสมาชิกในครัวเรือน							รวม
	1	2	3	4	5	6	7	
	ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง							
ป่าแป๋	2.4	11.9	28.6	31.0	11.9	11.9	2.4	100.0
ปางมะกั่ว	3.1	6.3	34.4	37.5	9.4	7.8	1.6	100.0
เฉลี๋ย	2.8	9.1	31.5	34.2	10.6	9.8	2.0	100.0
แม่กำปอง	1.8	8.9	60.7	19.6	8.9	0.0	0.0	100.0
ขุนลาว	1.9	17.3	40.4	23.1	11.5	5.8	0.0	100.0
เฉลี๋ย	1.8	13.1	50.6	21.4	10.2	2.9	0.0	100.0
รวมทุกหมู่บ้าน	2.3	10.7	41.6	28.0	10.3	6.1	0.9	100.0

ตาราง 5.2 ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างตามจำนวนครอบครัวและแรงงานเกษตร

หมู่บ้าน	จำนวนครอบครัว		จำนวนแรงงานเกษตร				
	1	2	0	1	2	3	4
	ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง						
ป่าแป๋	88.1	11.9	21.4	26.2	45.2	7.1	0.0
ปางมะกั่ว	93.8	6.3	6.3	23.4	62.5	4.7	3.1
เฉลี๋ย	91.0	9.1	13.8	24.8	53.8	5.9	1.6
แม่กำปอง	94.6	5.4	5.4	19.6	69.6	3.6	1.8
ขุนลาว	86.5	13.5	3.8	13.5	76.9	3.8	1.9
เฉลี๋ย	90.6	9.4	4.6	16.6	73.2	3.7	1.8
รวมทุกหมู่บ้าน	91.1	8.9	8.4	20.6	64.5	4.7	1.9

นอกจากนี้พบว่าเกือบร้อยละ 90 ของครัวเรือนตัวอย่างแต่ละหมู่บ้านมีจำนวนเพียง 1 ครอบครัวต่อครัวเรือน หรือครอบครัวเดียว ดังเช่นที่บ้านแม่กำปองมีถึงร้อยละ 94.6 รองลงมาคือบ้านปางมะกั่ว บ้านป่าแป๋ และบ้านขุนลาว ร้อยละ 93.8 , 88.1 และ 86.5 ตามลำดับ (ตาราง 5.2) ส่วนครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างรวมทั้ง 4 หมู่บ้านมีจำนวนแรงงานเกษตรส่วนใหญ่คือ 2 คน ร้อยละ 64.5 โดยบ้านขุนลาว มีถึงร้อยละ 76.9 รองลงมาคือ บ้านแม่กำปองและบ้านปางมะกั่ว ร้อยละ 69.6 และ 62.5 ตามลำดับ จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมพบว่าจำนวนแรงงานภาคเกษตร 2 คนส่วนใหญ่คือ รุ่นพ่อ แม่ที่ได้ทำสวนเมียงและทำการเกษตรอื่นๆสืบทอดต่อจากรุ่นปู่ย่าตายายซึ่งมานุกเบิก จับ

จงพื้นที่ทำสวนเมียงมาก่อน แต่ในรุ่นลูกหลานซึ่งได้รับการศึกษาสูงขึ้น ก็เข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างในตัวเมืองไม่ได้กลับมาเป็นแรงงานในภาคเกษตรต่อจากพ่อแม่อีก

5.1.2 ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง

เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกร ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจส่วนใหญ่ คือ หัวหน้าครัวเรือน จากตารางที่ 5.3 ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 4 หมู่บ้าน มากกว่าร้อยละ 60 มีการศึกษาที่ประถมปีที่ 4 และเป็นสัดส่วนที่มากที่สุด ร้อยละ 2.8 ไม่ได้รับการศึกษาในระบบ ซึ่งพบใน 2 หมู่บ้าน คือ บ้านขุนลาว และ บ้านปางมะกกล้วย ร้อยละ 16.8 มีระดับการศึกษาประถมปีที่ 6 และครัวเรือนตัวอย่างมีระดับการศึกษาในระบบขั้นสูงสุดที่มัธยมศึกษาปีที่ 6 ด้วยสัดส่วน 2.8

ตาราง 5.3 ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างแยกตามหมู่บ้าน

ระดับการศึกษา	ชื่อหมู่บ้าน						ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างรวมทุกหมู่บ้าน
	ป่าแป๋	ปางมะกกล้วย	เจดีย์	แม่กำปอง	ขุนลาว	เจดีย์	
	ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง						
ไม่ได้รับการศึกษาในระบบ	0.0	1.6	0.8	0.0	9.6	4.8	2.8
ประถมปีที่ 2	9.5	3.1	6.3	0.0	0.0	0.0	2.8
ประถมปีที่ 4	64.3	70.3	67.3	71.4	65.4	68.4	68.2
ประถมปีที่ 6	9.5	18.8	14.2	19.6	17.3	18.5	16.8
มัธยมศึกษาปีที่ 3	11.9	3.1	7.5	7.1	5.8	6.4	6.5
มัธยมศึกษาปีที่ 6	4.8	3.1	3.9	1.8	1.9	1.9	2.8
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

5.2.การเป็นสมาชิกโครงการหลวง

ในการศึกษาครั้งนี้ได้คัดเลือกหมู่บ้านที่อยู่และไม่ได้อยู่ภายใต้พื้นที่รับผิดชอบของโครงการหลวง ซึ่ง 2 หมู่บ้านที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของโครงการหลวงใดๆเลย คือ บ้านป่าแป๋ และปางมะกกล้วย และอีก 2 หมู่บ้านอยู่ภายใต้พื้นที่ความรับผิดชอบของโครงการหลวงหรือได้รับความช่วยเหลือจากโครงการหลวง คือ บ้านแม่กำปอง อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของโครงการหลวงดินตอก และ บ้านขุนลาว เป็นหมู่บ้านเชื่อมโยงของโครงการหลวงห้วยโป่ง การคัดเลือกดังกล่าวเพื่อเปรียบเทียบในด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะรายได้จากการเกษตรซึ่งได้รับการปลูกพืช

ที่โครงการหลวงนำไปส่งเสริม ได้แก่ กาแฟ เสาวรส กัญชงไม้ แต่กระนั้นก็ตามครัวเรือนเกษตรกรของทั้ง 2 หมู่บ้านก็ไม่ได้เป็นสมาชิกของโครงการหลวงทั้งหมด จากการสำรวจครัวเรือนตัวอย่างบ้านขุนลาวเป็นสมาชิกโครงการหลวง 38 ครัวเรือนจากครัวเรือนตัวอย่าง 52 ครัวเรือนหรือคิดเป็นร้อยละ 73.1 ส่วนบ้านแม่กำปอง ครัวเรือนตัวอย่างมีเพียง 22 ครัวเรือน จากครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด 56 ครัวเรือนหรือคิดเป็นร้อยละ 39.3 เท่านั้น (ตาราง 5.4)

ตาราง 5.4 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่เป็นและไม่เป็นสมาชิกโครงการหลวง

หมู่บ้าน	ครัวเรือนตัวอย่าง				รวม
	เป็นสมาชิก		ไม่เป็นสมาชิก		
	จำนวน	คิดเป็นร้อยละ	จำนวน	คิดเป็นร้อยละ	
บ้านแม่กำปอง	22	39.3	34	60.7	56
บ้านขุนลาว	38	73.1	14	26.9	52
รวม	60	55.6	48	44.4	108

การตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกโครงการหลวงของเกษตรกรทั้งสองหมู่บ้าน มีเหตุผลหลายประการ ที่สำคัญคือ โครงการหลวงรับซื้อผลผลิตพืชที่เข้าไปส่งเสริม โดย ครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างบ้านขุนลาวจำนวน 25 ครัวเรือนและบ้านแม่กำปองจำนวน 16 ครัวเรือนที่เป็นสมาชิกโครงการหลวง หรือคิดเป็นร้อยละ 65.8 และ 72.7 ตามลำดับให้เหตุผลดังกล่าวเป็นเหตุผลแรกในการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิก ส่วนเหตุผลรองลงมา คือ โครงการหลวงเข้าไปส่งเสริมอาชีพทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายผลผลิตที่ได้รับการส่งเสริมให้ปลูก รวมถึงการแปรรูปผลผลิตต่างๆ ดังในกรณีของบ้านขุนลาว ทางโครงการหลวงได้ส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านทำน้ำเสาวรจากผลเสาวรสดซึ่งมีขนาดไม่ได้มาตรฐานที่โครงการหลวงรับซื้อ ทำให้กลุ่มแม่บ้านมีรายได้ช่วยเหลือครอบครัวเพิ่มอีกทางหนึ่ง (ตาราง 5.5)

ตาราง 5.5 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างแยกตามเหตุผลที่เข้าเป็นสมาชิกโครงการหลวง

เหตุผลของการเข้าเป็นสมาชิกโครงการหลวงของครัวเรือนตัวอย่าง	บ้านแม่กำปอง	บ้านขุนลาว
	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	
1.โครงการหลวงรับซื้อผลผลิตที่ส่งเสริมให้ปลูก	16	25
2.เข้ามาส่งเสริมอาชีพทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น	6	13
รวม	22	38

ครัวเรือนตัวอย่างที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงของทั้งสองบ้านได้แสดงความคิดเห็นถึงข้อดีเมื่อได้เข้าเป็นสมาชิกแล้ว โดยความคิดเห็นในข้อแรกได้แก่ โครงการหลวงเป็นแหล่งรองรับผลผลิต และมีจำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่เป็นสมาชิกตอบมากที่สุด คือ บ้านแม่กำปอง 13 ครัวเรือน และบ้านขุนลาว 16 ครัวเรือน ความคิดเห็นถึงข้อดีของการเป็นสมาชิกในข้อแรกนี้สอดคล้องกับเหตุผลที่สำคัญอันดับแรกของการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรให้ความสำคัญกับการมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอน ก่อนจะตัดสินใจผลิตพืชอื่นนอกเหนือจากพืชหลักที่เคยผลิตอยู่ก่อนแล้ว และทางโครงการหลวงก็เป็นแหล่งรองรับผลผลิตเหล่านั้นได้ ส่วนความคิดเห็นอื่นรองลงมาที่สมาชิกทั้งสองหมู่บ้านคิดเห็นตรงกัน คือ โครงการหลวงเข้าไปส่งเสริมอาชีพต่างๆ และข้อคิดเห็นนอกเหนือจากนี้ เช่น โครงการหลวงให้ความรู้ด้านการเกษตร การประกันราคาผลผลิต การช่วยเหลือด้านปัจจัยการผลิต เป็นต้น (ตาราง 5.6)

ส่วนความคิดเห็นถึงข้อบกพร่องในการดำเนินการที่ผ่านมาของโครงการหลวงซึ่งครัวเรือนตัวอย่างที่เป็นสมาชิกทั้งสองหมู่บ้านคิดเห็นตรงกัน คือ เมื่อขายผลผลิตไปแล้วไม่ได้รับเงินทันที / ได้รับความล่าช้ามากกว่า 1 เดือนขึ้นไป บ้านขุนลาว 22 ครัวเรือนจากทั้งหมด 38 ครัวเรือนที่เป็นสมาชิก บ้านแม่กำปอง 5 ครัวเรือน จากครัวเรือนที่เป็นสมาชิก 22 ครัวเรือน จากผลการสำรวจด้วยแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟทั้งสองหมู่บ้านกล่าวตรงกันว่าการไม่ได้รับเงินหรือได้รับเงินช้าจากการขายกาแฟเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เข้าเป็นสมาชิก แม้ว่ากาแฟจะเป็นพืชส่งเสริมที่สำคัญของโครงการหลวงดินตก และโครงการหลวงช่วยไปงก็ตาม

ตาราง 5.6 ความคิดเห็นถึงข้อดี และ ข้อบกพร่อง อันดับแรกในการเป็นสมาชิกโครงการหลวงของครัวเรือนตัวอย่างที่เป็นสมาชิก

ความคิดเห็นถึงข้อดีในการเป็นสมาชิกโครงการหลวงของ ครัวเรือนตัวอย่าง	บ้านแม่กำปอง	บ้านขุนลาว
	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	
1. เป็นแหล่งรองรับผลผลิต	13	16
2. ได้รับการส่งเสริมอาชีพต่างๆ	6	7
3. ได้รับความรู้,อบรมด้านการเกษตร	0	7
4. ได้รับการประกันราคาผลผลิต	1	3
5. ได้รับการช่วยเหลือด้านปัจจัยการผลิต	0	3
6. ขายปัจจัยการผลิตได้ในราคาถูก	1	0
7. ส่งเสริมให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่ม	0	2
8. ไม่มีข้อคิดเห็น	1	0
รวม	22	38

ตาราง 5.6 (ต่อ)

ความคิดเห็นของครัวเรือนตัวอย่างถึงข้อบกพร่องในการดำเนินการของโครงการหลวง	บ้านแม่กำปอง	บ้านขุนลาว
	จำนวนครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง	
1. เมื่อขายผลผลิตให้แล้วไม่ได้รับเงินทันที / ได้รับเงินช้า (มากกว่า 1 เดือนขึ้นไป)	5	22
2. ให้ราคาผลผลิตต่ำกว่าท้องตลาดหรือพ่อค้า	0	2
3. ส่งเสริมอาชีพไม่ต่อเนื่อง	1	0
4. เลือกรับซื้อผลผลิต (เฉพาะกาแฟแห้ง)	0	2
5. ซื้อผลผลิตไม่ตรงตามราคาที่กำหนดไว้ก่อนหน้านี้	0	2
6. รับซื้อผลผลิตไม่หมด	0	1
7. ไม่มีข้อคิดเห็น	16	9
รวม	22	38

อย่างไรก็ตามหากวิเคราะห์โดยภาพรวมของหมู่บ้านที่ได้รับความช่วยเหลือ ส่งเสริมจากโครงการหลวงทั้ง 2 หมู่บ้านแล้ว อาจกล่าวได้ว่า การส่งเสริมการปลูกกาแฟของโครงการหลวงช่วยไปให้แก่สมาชิกบ้านขุนลาวค่อนข้างประสบผลสำเร็จมากกว่าที่บ้านแม่กำปอง หากนำร้อยละของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงมาประกอบการพิจารณา จะเห็นได้ว่าครัวเรือนที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงมีถึงร้อยละ 73 ในขณะที่บ้านแม่กำปองมีเพียงร้อยละ 39 โดยวัตถุประสงค์หลักของการเข้าเป็นสมาชิกคือ โครงการหลวงเป็นแหล่งรับซื้อผลผลิต

การเข้าเป็นสมาชิกของโครงการหลวงช่วยไปของบ้านขุนลาวนั้น เกิดจากการรวมกลุ่มของผู้ปลูกกาแฟเพื่อขอให้ทางโครงการหลวงช่วยเหลือด้านการรับซื้อผลผลิต เนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านอยู่นอกเขตพื้นที่ความรับผิดชอบของโครงการหลวง ดังนั้นจึงรับหมู่บ้านขุนลาวเป็นหมู่บ้านเชื่อมโยงซึ่งจะไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือด้านเงินทุนหรือปัจจัยทางการผลิตได้เต็มที่ เหมือนกับหมู่บ้านที่อยู่ในความรับผิดชอบของโครงการ การรวมกลุ่มของผู้ปลูกกาแฟบ้านขุนลาวนี้เกิดขึ้นโดยชาวบ้านเอง มีการบริหารจัดการ ตรวจสอบและควบคุมกันเองภายในกลุ่ม มีการหารายได้เข้ากลุ่มโดยซื้อเครื่องโม่กาแฟของกลุ่มและรับจ้างโม่กาแฟให้แก่ผู้ปลูกกาแฟทั้งที่เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิก และมีการช่วยกันทั้งด้านปัจจัยการผลิต เงินทุน ภายในกลุ่ม โดยโครงการหลวงจะให้ความช่วยเหลือด้านความรู้ เทคโนโลยี การดูแลรักษาต้นกาแฟ และกล้าพันธุ์เท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้กาแฟที่มีคุณภาพดี ดังนั้นกลุ่มผู้ปลูกกาแฟของบ้านขุนลาวจึงมีความเข้มแข็งมากกว่า และกาแฟสามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนเกษตรกรเป็นอย่างดี ทำให้บางครัวเรือนใช้

แรงงานและเงินทุนที่มีอยู่มุ่งที่จะผลิตกาแฟเป็นพืชหลักมากกว่าการผลิตเมี่ยงซึ่งให้ความสำคัญเป็นอันดับรอง

ในกรณีของบ้านแม่กำปอง ระยะแรกของการส่งเสริมการปลูกกาแฟของโครงการหลวงนั้นมีชาวบ้านเข้าเป็นสมาชิกจำนวนมาก แต่ในระยะหลังสมาชิกหลายรายเลิกผลิตกาแฟและลาออกจากการเป็นสมาชิกไปในที่สุด โดยให้เหตุผลว่าได้ราคาต่ำ ไม่คุ้มกับการลงทุน ได้รับเงินจากการขายผลผลิตช้า กลุ่มผู้ปลูกกาแฟของบ้านแม่กำปองจึงแตกต่างจากบ้านขุนลาวที่กลุ่มไม่ได้เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้านด้วยกันเอง แต่มีโครงการหลวงเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุน ภายในกลุ่มไม่สามารถบริหารจัดการ หรือควบคุมกันเองได้ จึงกล่าวได้ว่าการเข้าไปส่งเสริมการปลูกกาแฟของโครงการหลวงดินตกไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรในระยะหลัง

5.3 สภาพการถือครองพื้นที่

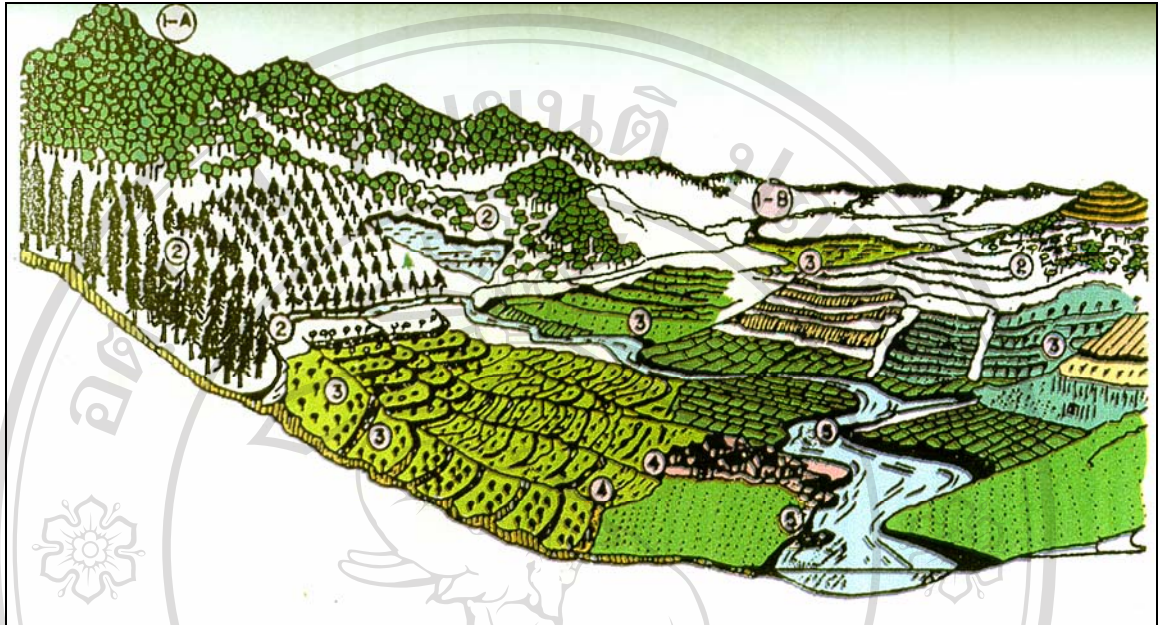
ชุมชนทางภาคเหนือมีพื้นฐานการผลิตที่ขึ้นกับระบบเกษตรกรรมและการใช้ทรัพยากรตามสภาพนิเวศท้องถิ่น ด้วยความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานตามลักษณะของภูมิประเทศซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมของกลุ่ม ทำให้มีลักษณะการใช้พื้นที่ทำการเกษตรกรรมแตกต่างกัน โดยเฉพาะในพื้นที่สูง เช่น กรณีของคนเมืองมีพื้นที่ทำการเพาะปลูกในช่วงระยะสั้น มีการเพาะปลูกข้าวเป็นหลักและพืชเศรษฐกิจเป็นรายได้เสริม มีการใช้ที่ดินในลักษณะส่วนบุคคลหรือระบบการเพาะปลูกของกลุ่มชาติพันธุ์ละและปะกาเกอญอ เป็นระบบการทำไร่หมุนเวียนโดยจะปล่อยพื้นที่ทิ้งไว้ให้ฟื้นตัว พื้นที่ไร่เป็นของชุมชนซึ่งมีสิทธิในการใช้ที่ดิน สามารถสืบทอดให้กับลูกหลาน ใช้แรงงานในครัวเรือนและการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างเครือญาติในการผลิต เป็นต้น ส่วนระบบการทำสวนเมี่ยงซึ่งเป็นระบบการเพาะปลูกบนพื้นที่สูง ส่วนใหญ่เป็นคนพื้นราบเข้าไปทำโดยใช้พื้นที่ป่าธรรมชาติ รวมทั้งมีการทำไร่ข้าวบ้างในอดีตและมีการเลี้ยงวัวเพื่อใช้บรรทุกเมี่ยงและเป็นอาหาร ระบบการผลิตในระดับครัวเรือนและผูกพันอยู่กับพ่อเลี้ยงในพื้นที่ราบ

จากอายุของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ป่าเมี่ยงทั้ง 4 บ้าน ทำให้ทราบได้ว่ามีลักษณะการครอบครองพื้นที่ป่าเมี่ยงมาเป็นเวลานานนับร้อยปี พื้นที่ทำสวนเมี่ยงแต่ละแห่งล้วนแต่อยู่ในเขตป่าสงวน อุทยานแห่งชาติ และเป็นพื้นที่ที่จัดอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ 1 แทบทั้งสิ้น ซึ่งจะกล่าวถึงในแต่ละกรณี ดังนี้

บ้านป่าแป๋และบ้านปางมะกาลัย

ในเขตพื้นที่สวนเมี่ยงของบ้านป่าแป๋และปางมะกาลัย รวมถึงบ้านอื่นๆในตำบลป่าแป๋ ล้วนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่แตง และอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย ทั้งสิ้น มีลักษณะการครอบครองพื้นที่

ที่มาเป็นเวลานาน พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1A หมายถึงพื้นที่ที่ต้องสงวนรักษาไว้ เป็นแหล่งต้นน้ำ ห้ามมิให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นที่ป่าเป็นรูปแบบอื่นอย่างเด็ดขาด การประกาศ

ภาพ 5.1 แสดงการจัดแบ่งชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ

เขตป่าสงวนในปี พ.ศ.2525 เกิดขึ้นภายหลังที่มีชาวบ้านเข้ามาตั้งบ้านเรือนและทำเหมืองอยู่ก่อนแล้ว ลักษณะการทำสวนเหมืองไม่มีลักษณะของการทำลายพื้นที่ป่า แม้ว่ากลุ่มปะกาเกอญอจะมีการนำข้าวอยู่บ้าง แต่ก็มีลักษณะถาวรและมีขนาดเล็ก ผลผลิตได้ไม่มากนัก

ในปี พ.ศ. 2498 ทางรัฐได้ประกาศให้ชาวบ้านเข้าไปแจ้งการครอบครองพื้นที่ให้แก่ทางอำเภอ ในการบอกขนาดพื้นที่ที่ครอบครองของชาวบ้านกับการรังวัด จะมีความแตกต่างกันมาก เพราะตอนเริ่มแรกของการแจ้งพื้นที่ ชาวบ้านไม่ค่อยกล้าบอกตามจำนวนพื้นที่จริง เพื่อกลัวได้เสียภาษีมาก และเมื่อเจ้าหน้าที่มารังวัดพื้นที่จริงก็เป็นเพียงการคาดคะเนมากกว่าเพราะส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูง ไม่สม่ำเสมอ การวัดจึงไม่เที่ยงตรงเหมือนกับการวัดในพื้นที่ราบ และที่สำคัญคือพื้นที่ป่าเหมืองซึ่งเป็นที่ทำกินของชาวบ้านเป็นลักษณะป่าธรรมชาติ ทำให้การกำหนดขอบเขตพื้นที่สวนเหมืองไม่มีความแน่นอน เป็นการคาดคะเนพื้นที่โดยสายตาอย่างคร่าวๆมากกว่า ในบางแห่งใช้ต้นไม้ใหญ่หรือปลูกลงไม้ติดกันเป็นแนวเพื่อให้พอทราบวาเขตสวนเหมืองของตนถึงบริเวณไหน เอกสารสิทธิที่แสดงการถือครองพื้นที่ได้แก่ สค.1 ภทบ. 5 และ ไม่มีเอกสารสิทธิใดๆ ซึ่ง สค.1 เป็นใบสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดินทำกิน ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานของรัฐ ส่วน ภทบ.5 เป็นใบแสดงการเสียภาษีบำรุงท้องที่ ซึ่งในปัจจุบันแทบไม่มีความสำคัญในทางกฎหมายแต่อย่างไรก็ตามเอกสารสิทธิที่ชาวบ้านบางกลุ่มต้องการคือ นส.3 ซึ่งชาวบ้านคิดว่าจะสามารถทำ

ประโยชน์จากพื้นที่ที่เป็น นส.3 ได้ดีกว่า สค.1 คือ การนำมาเป็นหลักประกันในการทำสินเชื่อกับสถาบันการเงินต่างๆได้ โดยชาวบ้านคิดว่าจะนำเงินที่ได้มาปรับปรุงพื้นที่สวนเมี่ยงดั้งเดิมในรูปแบบต่างๆ เช่น การทำสวนชาอย่างถูกหลัก การทำสวนผลไม้ เป็นต้น รวมทั้งมีสิทธิในการซื้อขายได้อย่างถูกต้อง ซึ่งในทางหลักการพื้นที่หมู่บ้านและพื้นที่สวนเมี่ยงจัดอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่แดง และอยู่ในเขตต้นน้ำลำธารซึ่งอยู่ในเขตชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1 ที่มีความจำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ไม่สามารถซื้อขายได้

บ้านแม่กำปองและขุนลาว

ตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ.2507 มีการประกาศให้พื้นที่ในเขตกิ่งอำเภอแม่ออนเกือบทั้งหมดรวมถึงพื้นที่อยู่อาศัยและสวนเมี่ยงของบ้านแม่กำปอง และบางส่วนของอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน (ยกเว้นพื้นที่บางส่วนของตำบลบ้านสหกรณ์ ตำบลออนเหนือ ตำบลออนกลาง ตำบลออนกลาง ซึ่งถูกกำหนดเป็นพื้นที่ที่ไม่ใช่พื้นที่ป่า และพื้นที่บางส่วนของตำบลแม่ทา ตำบลทาเหนือ ได้ถูกกันออกจากพื้นที่ป่าสงวน) ให้อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ออน กินพื้นที่ 146,250 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติแม่ออนได้ครอบคลุมพื้นที่ป่าที่สำคัญ ได้แก่ ป่าแม่ออน ป่าขุนแม่กวง ป่าขุนแม่ทา และป่าแม่ธิ เมื่อพิจารณาโดยการจัดแบ่งชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ พบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ของกิ่งอำเภอแม่ออนอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1A ครอบคลุมพื้นที่บริเวณตอนเหนือและบริเวณขอบของพื้นที่ตอนใต้ของกิ่งอำเภอ ต่อมาในปีพ.ศ.2534 พื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ออนดังกล่าวถูกประกาศให้เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 354.7 ตร.กม. หรือ 221,687 ไร่

การถือครองที่ดินของชาวบ้านแม่กำปอง มีเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็น สค.1 ใบ ภทบ.5 โดย สค.1 ทางการออกให้ในปี พ.ศ. 2498 เป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน และสำหรับพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ซึ่งบางบ้านได้เข้าไปทำกินเป็นเวลานานแล้วและมีบางส่วนที่ชาวบ้านเพิ่งเข้าไปบุกเบิกทำสวนเมี่ยงในภายหลัง

ในส่วนพื้นที่ของบ้านขุนลาวทั้งที่อยู่อาศัยและสวนเมี่ยงทั้งหมด ถูกประกาศให้อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติขุนแจ ในปี พ.ศ. 2530 ซึ่งอาณาบริเวณของอุทยานครอบคลุมพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในเขตท้องที่อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย มีเนื้อที่ประมาณ 270 ตร.กม. สภาพป่าเป็นป่าต้นน้ำลำธารของน้ำแม่ลาวซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำกก พื้นที่ของบ้านขุนลาวไม่ปรากฏว่ามีการออกเอกสารสิทธิ์ สค.1 ให้กับชาวบ้าน ชาวบ้านมีเพียงเอกสารแสดงการเสียดำรงท้องที่ ภทบ.5 เท่านั้น ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ภาษีดอกหญ้า โดยนำไปชำระที่บ้านกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน แล้วรวบรวมส่งให้อำเภอ และทางอำเภอจะออกใบแสดงการเสียดำรงให้ ในอดีต ชาวบ้านแม่กำปองก็เคยชำระ

ภาษีดอกหล้านี้ทุกปีเช่นกัน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านทั้งสองบ้านกล่าวว่า การเสียภาษีดังกล่าวถูกยกเลิกไปประมาณ 20 กว่าปีมาแล้ว

จากการเปรียบเทียบทั้ง 4 หมู่บ้าน บ้านขุนลาว พื้นที่สวนเมี่ยงทั้งหมดรวมถึงที่อยู่อาศัย ไม่มีเอกสารสิทธิ์ รองลงมาคือ บ้านแม่กำปองมีพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ถึง ร้อยละ 51.0 บ้านป่าแป๋ และบ้านปางมะเกลือร้อยละ 22.0 และ 16.9 ตามลำดับ ส่วนเอกสารสิทธิ์ที่สามารถนำไปค้าประกันสินเชื่อได้และเป็นที่ต้องการของเกษตรกรนั้น ไม่พบว่าทุกหมู่บ้านได้รับเอกสารสิทธิ์นี้ ยกเว้นหมู่บ้านปางมะเกลือ ซึ่งมีเพียง 6 แปลงจากทั้งหมด 177 แปลง หรือคิดเป็นร้อยละ 3.4 เท่านั้น นอกจากนี้พบว่าเอกสารสิทธิ์ประเภท สค.1 ที่ครัวเรือนตัวอย่าง 3 หมู่บ้านถือครอง บ้านปางมะเกลือมีจำนวนแปลงที่ได้รับเอกสารสิทธิ์ สค.1 มากที่สุด คือ 103 แปลง จากทั้งหมด 177 แปลงที่ครัวเรือนตัวอย่างถือครอง หรือคิดเป็นร้อยละ 58.2 รองลงมาคือ บ้านป่าแป๋ และ บ้านแม่กำปอง ร้อยละ 46.5 และ 35.3 ตามลำดับ (ตารางที่ 5.7) หากเปรียบเทียบระหว่างบ้านป่าแป๋และปางมะเกลือซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ กับ บ้านแม่กำปองและขุนลาว ที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ พบว่า 2 บ้านแรกมีค่าเฉลี่ยของร้อยละครัวเรือนที่มีเอกสารสิทธิ์ สค.1 มากกว่า

ตารางที่ 5.7 ร้อยละของประเภทเอกสารสิทธิ์ที่ครัวเรือนตัวอย่างถือครอง

จำนวนแปลงที่ ครัวเรือนตัวอย่าง ถือครอง	เอกสารสิทธิ์							
	นส.3, นส.3ก		สค.1		ภทบ.5		ไม่มีเอกสารสิทธิ์	
	จำนวน แปลง	คิดเป็น ร้อยละ	จำนวน แปลง	คิดเป็น ร้อยละ	จำนวน แปลง	คิดเป็น ร้อยละ	จำนวน แปลง	คิดเป็น ร้อยละ
บ้านป่าแป๋	0	0.0	59	46.5	40	31.5	28	22.0
บ้านปางมะเกลือ	6	3.4	103	58.2	38	21.5	30	16.9
เฉลี่ย	3	1.7	81	52.4	39	26.5	29	19.4
บ้านแม่กำปอง	0	0	54	35.3	21	13.7	78	51.0
บ้านขุนลาว	0	0	0	0	0	0	161	100.0
เฉลี่ย	0	0	27	17.6	10.5	6.8	119.5	75.5

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม ปี 2548/49

จากการสำรวจการถือครองพื้นที่สวนเมี่ยงของครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้าน พบว่าทุกหมู่บ้านถือครองสวนเมี่ยงโดยเฉลี่ย 1-2 แปลง และทุกหมู่บ้านมีครัวเรือนที่ไม่มีสวนเมี่ยงเป็นของตนเอง ยกเว้นบ้านขุนลาว โดย บ้านปางมะเกลือมีครัวเรือนที่ไม่มีสวนเมี่ยงเป็นของตนเองมากที่สุดถึง ร้อยละ 12.5 ครัวเรือน ส่วนบ้านป่าแป๋ และ บ้านแม่กำปอง มีร้อยละ 4.8 และ 3.6 ตามลำดับ ซึ่งครัวเรือนที่ไม่มีสวนเมี่ยงทั้ง 3 หมู่บ้านจะอาศัยการเช่าสวนเมี่ยงของคนในหมู่บ้าน โดยคิดค่าเช่าเป็น

รายปี โดยเจ้าของสวนเมี่ยงบางรายคิดค่าเช่าโดยการแบ่งผลผลิตที่แน่นอน เช่น พื้นสวนเมี่ยง 5 ไร่ คิดค่าเช่าเป็นเมี่ยง 1000 กำ โดยแล้ววางหญ้าในสวนเมี่ยงให้ด้วย เป็นต้น หรือบางครัวเรือนได้ขายสวนเมี่ยงของตนเองให้นายทุนภายนอกและนายทุนยังคงให้ทำการผลิตในสวนเมี่ยงนั้นได้ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการช่วยเหลือพื้นที่ดังกล่าวและช่วยแล้ววางหญ้าในสวนเมี่ยงให้ด้วย และที่บ้านแม่กำปองมีครัวเรือนที่ไม่มีสวนเมี่ยงเป็นของตนเอง ร้อยละ 3.6 จะทำการผลิตเมี่ยงโดยการเช่าสวนเมี่ยงและทำในที่ของนายทุนภายนอกเช่นกัน แต่เจ้าของสวนเมี่ยงบางรายไม่ได้คิดค่าเช่าแต่อย่างใด จากการสัมภาษณ์พบว่าบางครัวเรือนที่ไม่มีสวนเมี่ยงเป็นของตนเอง เนื่องจากได้ขายสวนเมี่ยงให้กับนายทุนภายนอก อันเนื่องมาจากหลายปัจจัย ได้แก่ ภาวะการณืขาดแคลนแรงงานเพราะลูกหลานออกไปทำงานในตัวเมือง ไม่มีใครทำการผลิตเมี่ยงสืบทอดต่อ

นอกจากนี้ยังพบว่าบ้านปางมะกกล้วยและบ้านแม่กำปองมีการถือครองสวนเมี่ยงจำนวนแปลงมากที่สุดเพียง 4 แปลง ซึ่งโดยภาพรวมทั้ง 4 หมู่บ้าน ครัวเรือนตัวอย่างจะมีการถือครองสวนเมี่ยงครัวเรือนละ 1-2 แปลงเป็นส่วนใหญ่ โดย บ้านแม่กำปอง มีครัวเรือนตัวอย่างที่ถือครองสวนเมี่ยงจำนวน 1 แปลง มากที่สุด คือ ร้อยละ 50.0 และบ้านป่าแป๋ มีการถือครองพื้นที่สวนเมี่ยงจำนวน 2 แปลง มากที่สุด คือ ร้อยละ 47.6 และจำนวนแปลงที่ถือครองมากที่สุดคือ 5 แปลง พบเฉพาะที่บ้านป่าแป๋ และบ้านขุนลาวเท่านั้น แต่เป็นสัดส่วนที่น้อยเพียงร้อยละ 2.4 และ 1.9 ตามลำดับ (ตารางที่ 5.8)

ตารางที่ 5.8 จำนวนแปลงสวนเมี่ยงที่ถือครองของครัวเรือนตัวอย่าง

จำนวนแปลงสวนเมี่ยง ที่ถือครอง	ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง					
	ป่าแป๋	ปางมะกกล้วย	เจ็ลลีย์	แม่กำปอง	ขุนลาว	เจ็ลลีย์
ไม่มีสวนเมี่ยงเป็นของตนเอง	4.8	12.5	8.6	3.6	0.00	1.8
1 แปลง	28.6	42.2	35.4	50.0	34.6	42.3
2 แปลง	47.6	28.1	37.8	23.2	38.5	30.8
3 แปลง	11.9	9.4	10.6	17.9	17.3	17.6
4 แปลง	4.8	7.8	6.3	5.4	7.7	6.6
5 แปลง	2.4	0.0	1.2	0.0	1.9	0.9

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม ปี 2548/49

การได้มาของที่ดินที่ครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างถือครองอยู่นั้นส่วนใหญ่ทั้ง 4 หมู่บ้าน ได้มาจากมรดกตกทอดจากรุ่นพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย โดย บ้านขุนลาวมีสัดส่วนมากที่สุด คือ ร้อยละ 72.7 ของพื้นที่ทั้งหมด รองลงมาคือ บ้านปางมะกกล้วย ร้อยละ 61.2 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนการ

ได้มาด้วยการซื้อ พบที่บ้านป่าแป๋มากที่สุด ร้อยละ 55.1 ของพื้นที่ทั้งหมด (ตาราง 5.9) ซึ่งการซื้อขายที่ดินสวนเมี่ยงที่บ้านป่าแป๋มีมากในช่วงตั้งแต่ พ.ศ.2530 เป็นต้นมา แต่ใช้ว่าก่อนหน้านี้ไม่มี การซื้อขายที่ดินสวนเมี่ยงเลย ต่างกันที่เป็นการซื้อขายระหว่างคนในหมู่บ้านด้วยตัวเองเพื่อทำสวน เมี่ยงเช่นเดียวกับอีก 3 หมู่บ้านตัวอย่างที่ศึกษาและหมู่บ้านป่าเมี่ยงในที่อื่นๆด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป ส่วนการได้มาด้วยการจับจอง พบใน 2 หมู่บ้านคือ บ้านแม่กำปอง ร้อยละ 7.1 และ บ้านขุนลาว ร้อยละ 1.9 ของจำนวนแปลงทั้งหมดในแต่ละหมู่บ้าน

ตาราง 5.9 การได้มาซึ่งที่ดินของครัวเรือนตัวอย่าง

การได้มาซึ่งที่ดิน	ร้อยละของจำนวนแปลงที่ครัวเรือนตัวอย่างถือครองทั้งหมด					
	ป่าแป๋	ปางมะเกลือ	เฉลี่ย	แม่กำปอง	ขุนลาว	เฉลี่ย
- จับจอง	0.0	0.0	0.0	7.1	1.9	4.5
- ซื้อ	55.1	30.3	42.7	35.1	23.0	29.0
- มรดก	41.7	61.2	51.4	56.5	72.7	64.6
- อื่นๆ	3.2	8.4	5.8	21.3	2.5	11.9

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม ปี 2548/49

ในปัจจุบัน พื้นที่ทั้ง 4 หมู่บ้านพบว่าสวนเมี่ยงหลายแปลงถูกเปลี่ยนมือไปสู่คนภายนอก จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านจากทั้ง 4 หมู่บ้าน พบว่ามีหลายครัวเรือนในหมู่บ้านมีการขายที่ดินสวนเมี่ยงให้กับคนภายนอก เช่น ที่บ้านขุนลาว ขายสวนเมี่ยงกับคนนายทุนเพื่อใช้ทำสวนเพาะเกลือได้ และบ้านพักตากอากาศ โดยเฉพาะบ้านปางมะเกลือ พื้นที่สวนเมี่ยงมากกว่าร้อยละ 40 ถูกขายให้กับคนภายนอก และมีนายทุนรายใหญ่กว้านซื้อที่ดินสวนเมี่ยงเพื่อรอรสร้างสำนักวิปัสสนา พื้นที่สวนเมี่ยงของบ้านป่าแป๋ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกันรวมถึงสวนเมี่ยงของบ้านอื่นในตำบลป่าแป๋ ก็ถูกขายให้กับคนภายนอกไปมากกว่าร้อยละ 50 เช่นกัน และบ้านแม่กำปอง เนื่องจากได้รับการส่งเสริมให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สวนเมี่ยงหลายแปลงมีนายทุนจากภายนอกเข้ามาซื้อเพื่อทำรีสอร์ท บ้านพักตากอากาศ และบางพื้นที่ก็ถูกซื้อทิ้งไว้ ให้ชาวบ้านเข้าทำการผลิตเมี่ยงได้เช่นเดิม อย่างไรก็ตามยังมีชาวบ้านอีกหลายครอบครัวที่ต้องการขายที่ดินบางส่วนหากได้รับการเสนอราคาที่น่าพอใจ โดยให้เหตุผลว่ามีภาระเรื่องค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นและขาดแคลนแรงงาน

ลักษณะของการซื้อขายพื้นที่สวนเมี่ยงพบว่าได้มีการพัฒนาการมาตั้งแต่เริ่มมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนของกลุ่มคนที่มาอยู่ที่หลัง จากการสำรวจพบว่าทั้ง 4 บ้าน ในช่วงทศวรรษที่ 2490 – 2520 มีการซื้อขายสวนเมี่ยงโดยคนภายในชุมชนด้วยตัวเอง ซึ่งในอดีตคนที่ขึ้นมาทำสวนเมี่ยงเริ่มแรกเป็นการบุกเบิกพื้นที่บางส่วน เมื่อมีการอพยพย้ายเข้ามาภายหลังเพิ่มขึ้นจึงมีการซื้อ

พื้นที่สวนเมี่ยงจากคนที่มาอยู่ก่อนและมีบางส่วนที่ถูกเบิกเพิ่มอีกเท่าที่มีแรงงานเพียงพอเพื่อทำการผลิตเมี่ยงต่อไป เนื่องจากเริ่มแรกของการทำสวนเมี่ยงจึงมีความจำเป็นอย่างมากในการดูแลรักษาและเก็บผลผลิต การซื้อขายในอดีตไม่พบว่ามีปัญหาเพราะการซื้อขายสวนเมี่ยงเพื่อทำการผลิตเป็นหลัก เป็นการซื้อสิทธิในการเข้าทำประโยชน์จากสวนเมี่ยงเพื่อการผลิตเมี่ยงเป็นหลัก แต่ในช่วงหลังประมาณทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา แม้ว่าจะมีการซื้อขายที่ดินกันอยู่แต่การซื้อขายพื้นที่สวนเมี่ยงกลับกลายเป็นคนภายนอกซึ่งวัตถุประสงค์ของการซื้อไม่ใช่เป็นไปเพื่อการผลิตเมี่ยงแบบเดิม แต่ต้องการที่จะนำเอาพื้นที่สวนเมี่ยงปรับเปลี่ยนเป็นรีสอร์ท หรือสถานที่พักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อทำการเกษตรอย่างอื่น เช่น ปลูกกล้วยไม้ เป็นต้น แต่ก็ยังมีน้อยมากในพื้นที่ สวนเมี่ยงเมื่อถูกเปลี่ยนการถือครองเป็นของคนภายนอก ปรากฏว่ามีบางพื้นที่ที่เจ้าของสวนจะปล่อยสวนทิ้งไว้หรือจ้างให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลสวนให้ หรือมีการปรับเปลี่ยนเป็นสวนไม้ผล เช่น ส้ม ลิ้นจี่ แทน แต่อย่างไรก็ตามเท่าที่ผ่านมานในพื้นที่ของบ้านป่าแป๋และปางมะกกล้วยยังไม่พบว่ามีการสร้างรีสอร์ทขนาดใหญ่แต่อย่างใด แต่มีการสร้างบ้านพักตากอากาศหลายหลัง เนื่องจากพื้นที่สวนเมี่ยงทั้งหมดอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การพัฒนาพื้นที่ในเขตสวนเมี่ยงจึงไม่สามารถทำอะไรที่ส่งผลต่อการทำลายพื้นที่ป่าได้ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพื้นที่จากเดิมจึงเป็นเพียงการปลูกไม้ผลเท่านั้น โดยไม่ทำการแผ้วถางพื้นที่เป็นจำนวนมาก หรือการปล่อยพื้นที่สวนเมี่ยงทิ้งไว้ตามเดิม หรือให้ชาวบ้านเช่าทำการผลิตเมี่ยงตามเดิม ส่วนพื้นที่สวนเมี่ยงบ้านแม่กำปอง พบว่ามีรีสอร์ทอยู่ 2 แห่ง และมีแนวโน้มว่าจะมีการสร้างเพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับบ้านพักตากอากาศที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากว่า 10 หลังในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา เมื่อเปรียบเทียบพื้นที่สวนเมี่ยงที่ถูกขายให้กับภายนอกนั้น บ้านขุนลาว พบว่ายังมีการขายสวนเมี่ยงเพียง 2-3 รายเท่านั้น อาจด้วยพื้นที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ และห่างไกลจากเส้นทางคมนาคมหลัก ทางเข้าหมู่บ้านยังไม่ค่อยสะดวกเท่าที่ควร

การซื้อขายพื้นที่สวนเมี่ยงของคนภายนอก ราคาที่ดินจะมีความแตกต่างกันตามทำเลที่ตั้งและสภาพพื้นที่ เช่น ที่ดินที่อยู่ติดลำห้วยแม่กำปอง มีความชันไม่มากนัก ราคาไร่ละ 150,000 บาท ขนาดของที่ดินและการแบ่งเขตแดนที่ขาย ใช้การกะประมาณด้วยสายตาตามขอบเขตสวนเมี่ยงเดิม ไม่มีการรังวัดที่ได้มาตรฐานแต่อย่างใด ในกรณีที่ที่ดินมีเอกสารสิทธิ์ สค.1 จะนำดินฉบับให้แก่ผู้ซื้อ และให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นพยานรับรู้ อาจด้วยการเขียนหมายเหตุเพิ่มเติมลงในใบสค.1 ว่าที่ดินแปลงนี้ได้ขายได้ใคร เมื่อใด หรือทำหนังสือสัญญาซื้อขายเป็นการเฉพาะเพื่อให้ผู้ซื้อมั่นใจว่าผู้ขายจะไม่เรียกร้องที่ดินคืนในภายหลัง การเข้ามาครอบครองพื้นที่สวนเมี่ยงของบุคคลภายนอกที่หลากหลายขึ้นนั้น ส่งผลต่อรูปแบบการใช้พื้นที่และการจัดการแรงงานและทรัพยากรที่แตกต่างกันไปด้วย

5.4 สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนตัวอย่าง

การศึกษาถึงสภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนตัวอย่างประกอบด้วย รายได้ครัวเรือนสุทธิต่อปีทั้งที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด โดยรายได้ที่เป็นเงินสดจำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้ 2 แหล่งหลักๆ คือรายได้จากภาคการเกษตรและรายได้นอกภาคการเกษตร นอกจากนี้ยังศึกษาถึงค่าใช้จ่ายของครัวเรือนตัวอย่าง การกู้ยืมเงินและความสามารถในการชำระหนี้ของครัวเรือนตัวอย่าง ซึ่งได้ผลการศึกษาจำแนกตามหมู่บ้านทั้ง 4 หมู่บ้าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.4.1 รายได้ครัวเรือนสุทธิต่อปีของครัวเรือนตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วย

1.1. รายได้ที่เป็นเงินสด แบ่งเป็นรายได้จากภาคเกษตร ประกอบด้วย รายได้สุทธิจากการผลิตเมี่ยง รายได้สุทธิของกิจกรรมเสริมอื่นนอกเหนือจากการผลิตเมี่ยง เช่น ใบชาแก่ มะแขว่น กาแฟ เสาวรส การเพาะกล้วยไม้ ของป่า รับจ้างเก็บเมี่ยง สัตว์เลี้ยงประเภท วัว ควาย ค่าเช่าสวนเมี่ยง ส่วนรายได้จากแหล่งอื่นในภาคเกษตร ได้แก่ รายได้จากการขายผลผลิตจากไร่ นา สวนผลไม้ หัตถกรรมประเภท ไม้กวาด ชะลอมไม้ไผ่ และรายได้จากแหล่งอื่นนอกเหนือภาคเกษตร ได้แก่ รายได้จากการรับจ้าง รับราชการ ค่าขาย รายได้จากการท่องเที่ยวและขายของที่ระลึก และลูกหลานส่งเงินมาให้

1.2 รายได้ที่ไม่เป็นเงินสด หมายถึงมูลค่าของผลิตภัณฑ์ต่างๆที่พึงพึงจากป่าเพื่อเป็นอาหารซึ่งได้แบ่งโดยครัวเรือนได้แก่ น้ำผึ้ง หน่อไม้ ผักต่างๆ ยาสมุนไพร ไม้เชื้อเพลิง ไม้สร้างบ้านและอื่นๆ โดยคำนวณจากปริมาณของผลิตภัณฑ์ดังกล่าวของครัวเรือน คูณกับราคาเมื่อเทียบกับการซื้อผลิตภัณฑ์นั้นๆ ต่อหน่วย

จากการศึกษาได้รายละเอียดดังนี้ (ตารางที่ 5.10)

บ้านป่าแป๋และปางมะเกลือ มีรายได้สุทธิของครัวเรือนตัวอย่างโดยเฉลี่ยมากกว่า 1 แสนบาทต่อครัวเรือน โดยบ้านป่าแป๋มีรายได้สุทธิเท่ากับ 108,259.79 บาท/ครัวเรือน/ปี ส่วนบ้านปางมะเกลือเท่ากับ 152,535.44 บาท/ครัวเรือน/ปี เมื่อพิจารณาแหล่งที่มาของรายได้ของบ้านป่าแป๋พบว่า ประกอบด้วยรายได้ที่เป็นเงินสด 106,839.55 บาท คิดเป็นร้อยละ 96.7 ของรายได้ครัวเรือนสุทธิต่อปีและรายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน 1,420.24 บาท คิดเป็นร้อยละ 3.3 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี โดยรายได้ครัวเรือนส่วนใหญ่มาจากการทำเมี่ยง คิดเป็นร้อยละ 64.7 ของรายได้ครัวเรือนสุทธิต่อปี หรือ ร้อยละ 65.6 ของรายได้ที่เป็นเงินสด รองลงมาคือรายได้จากการค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 13.8 ของรายได้ครัวเรือนสุทธิต่อปี ส่วนบ้านปางมะเกลือแหล่งที่มาของรายได้ จะประกอบด้วยรายได้ที่เป็นเงินสด 150,802.41 บาท คิดเป็นร้อยละ 98.7 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี และรายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน 1,733.0 บาท คิดเป็นร้อยละ 1.1 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี โดยรายได้ครัวเรือน

ส่วนใหญ่มาจากการทำเหมือง คิดเป็นร้อยละ 69.5 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี หรือร้อยละ 70.3 ของรายได้ที่เป็นเงินสด รองลงมาคือรายได้จากการรับจ้างนอกภาคการเกษตร เช่น รับจ้างก่อสร้าง ถูกจ้างในโรงงาน เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 11.7 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี ในพื้นที่ป่าเหมียงของบ้านป่าแป๋และปางมะเกลือจากการสุ่มสำรวจครัวเรือนตัวอย่างไม่พบว่ามีกรปลูกกาแฟ เสาวรส และการเพาะกล้วยไม้ขาย รวมถึงไม่พบว่ามีรายได้จากการท่องเที่ยวและการขายของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว แต่ที่หมู่บ้านทั้งสองพบว่ามีรายได้จากการเก็บมะแขว่นขายแทบทุกครัวเรือน โดยครัวเรือนตัวอย่างของบ้านปางมะเกลือ มีรายได้จากการขายมะแขว่นถึง 12,003.22 บาท/ปี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้มากเป็นอันดับสาม รองจากการทำเหมือง และการรับจ้างนอกภาคเกษตร

ในส่วนของบ้านแม่กำปองและบ้านขุนลาว เนื่องจากมีความแตกต่างของรายได้และแหล่งที่มาของรายได้ค่อนข้างชัดเจนจึงจะแยกอธิบายเป็นรายหมู่บ้านดังนี้

บ้านแม่กำปอง รายได้สุทธิของครัวเรือนตัวอย่างในหมู่บ้านโดยเฉลี่ยเท่ากับ 55,759.64 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับหมู่บ้านศึกษาอีก 3 หมู่บ้าน เมื่อพิจารณาแหล่งที่มาของรายได้ ประกอบด้วยรายได้ที่เป็นเงินสด 53,918.93 บาท คิดเป็นร้อยละ 96.7 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี และรายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน 1,840.71 บาท คิดเป็นร้อยละ 3.3 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี เป็นที่น่าสังเกตว่ารายได้สุทธิครัวเรือนได้มาจากการทำเหมืองไม่ถึงร้อยละ 50 ดังเช่นอีก 3 หมู่บ้านที่ทำการศึกษานี้ โดยรายได้จากการทำเหมืองเฉลี่ยต่อครัวเรือนมีเพียง 21,103.30 บาท/ปีหรือคิดเป็น ร้อยละ 37.8 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี รองลงมาได้แก่การรับจ้างนอกภาคเกษตร คือ 19,651.43 บาท/ปี หรือคิดเป็นร้อยละ 35.2 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี ซึ่งเป็นรายได้ที่มีค่าใกล้เคียงกับรายได้จากการทำเหมือง นอกจากนี้พบว่าบ้านแม่กำปองมีรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดหรือการพึ่งพาป่าเหมียงในด้านอาหาร ยาสมุนไพร ไม้สร้างบ้าน ฯลฯ มากที่สุดจากทั้ง 4 หมู่บ้านที่ศึกษา คือ 1840.71 บาท/ปีและเป็นหมู่บ้านเดียวที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวและการขายของที่ระลึก เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านที่มีกรท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชาวบ้านจึงมีรายได้เสริมจากการทำบ้านพักโฮมสเตย์ การขายของที่ระลึกประเภทหมอนใบชา มัคคุเทศก์ การนวดแผนโบราณ และอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตามไม่พบว่าบ้านแม่กำปองมีรายได้จากการปลูกเสาวรส มะแขว่น และผลผลิตจากที่สวน ไร่นา

บ้านขุนลาว รายได้สุทธิของครัวเรือนตัวอย่างในหมู่บ้านโดยเฉลี่ยเท่ากับ 64,335.15 บาท/ครัวเรือน/ปี เมื่อพิจารณาแหล่งที่มาของรายได้ ประกอบด้วยรายได้ที่เป็นเงินสด 62,554.86 บาท คิดเป็นร้อยละ 97.2 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี และรายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน 1,780.29 บาท คิดเป็นร้อยละ 2.8 ของรายได้สุทธิครัวเรือนต่อปี โดยรายได้หลักมาจากการทำเหมืองคิดเป็นร้อยละ 43.4 รองลงมาคือ รายได้จากการปลูกกาแฟ คิดเป็นร้อยละ 18.5 ของรายได้สุทธิครัวเรือน/ปี

เนื่องจากบ้านขุนลาวเป็นหมู่บ้านเดียวจากทั้ง 4 หมู่บ้านศึกษาที่ได้รับการส่งเสริมจากโครงการหลวงให้ปลูกเสาวรสซึ่งเป็นพืชที่สามารถสร้างรายได้ดี มีแนวโน้มว่าจะมีการปลูกเสาวรสมากขึ้น และเป็นพืชที่สามารถสร้างรายได้มากเป็นอันดับสามของแหล่งรายได้ต่างๆของครัวเรือน ที่บ้านขุนลาวนี้ไม่พบรายได้จากมะแขว่นและรายได้จากการท่องเที่ยว

ตาราง 5.10 รายได้สุทธิต่อครัวเรือนต่อปีของหมู่บ้านศึกษา

รายได้ที่เป็นเงินสด	ป่าแป๋	ปางมะ กล้วย	เจดีย์	แม่กำปอง	ขุนลาว	เจดีย์
ภาคการเกษตร						
การผลิตเมี่ยง	70,082.12 (64.7)	105,976.30 (69.5)	88,029.21 (67.5)	21,103.30 (37.8)	27,911.92 (43.4)	24,507.61 (40.8)
กิจกรรมอื่นในป่าเมี่ยง						
ใบชาแก่	2,027.26 (1.9)	4,158.20 (2.7)	3,092.73 (2.3)	124.11 (0.2)	837.21 (1.3)	480.66 (0.8)
มะแขว่น	2,517.31 (2.3)	12,003.22 (7.9)	7,260.27 (5.6)	-	-	-
กาแฟ	-	-	-	3,619.82 (6.5)	11,913.48 (18.5)	7,766.65 (12.9)
เสาวรส	-	-	-	-	4,936.15 (7.7)	2,468.08 (4.1)
เพาะกล้วยไม้	-	-	-	-	1,224.62 (1.9)	612.31 (1.0)
เก็บของป่า	71.90 (0.1)	78.13 (0.1)	75.02 (0.1)	161.61 (0.3)	295.19 (0.5)	228.04 (0.4)
รับจ้างเก็บเมี่ยง	521.19 (0.5)	215.63 (0.1)	368.41 (0.3)	1,035.71 (1.9)	994.23 (1.5)	1,014.97 (1.7)
ค่าเช่าสวนเมี่ยง	71.43 (0.1)	-	35.72 (0.05)	107.14 (0.2)	48.08 (0.1)	77.61 (0.1)
สัตว์เลี้ยง	952.38 (0.9)	234.38 (0.2)	593.38 (0.5)	940.80 (1.7)	408.85 (0.6)	674.83 (1.1)
แหล่งอื่นในภาคเกษตร						
ผลผลิตจากไร่ นา สวน	5.95 (0.005)	1,040.63 (0.7)	523.29 (0.4)	-	131.54 (0.2)	65.77 (0.1)
หัตถกรรม	47.62 (0.04)	-	23.81 (0.02)	721.43 (1.3)	1,115.12 (1.7)	918.28 (1.5)

ตาราง 5.10 รายได้สุทธิต่อครัวเรือนต่อปีของหมู่บ้านศึกษา (ต่อ)

รายได้	ป่าแป๋	ปางมะ กล้วย	เจดีย์	แม่กำปอง	ขุนลาว	เจดีย์
นอกภาคการเกษตร						
รายได้จากการรับจ้าง	6,830.95 (6.3)	17,929.69 (11.8)	12380.32 (9.5)	19,651.43 (35.2)	4,442.31 (6.9)	12,046.87 (20.1)
รับราชการ	4,540.00 (4.2)	4,713.13 (3.1)	4,626.57 (3.5)	1,928.57 (3.5)	3,230.77 (5.1)	2,579.67 (4.3)
ค้าขาย	14,742.86 (13.6)	2,859.38 (1.9)	8,801.12 (6.7)	71.43 (0.1)	2,242.31 (3.5)	1,156.87 (1.9)
การท่องเที่ยว/ขายของ ที่ระลึก	- (0.0)	-	-	3,382.14 (6.1)	-	1,691.07 (3.0)
ลูกหลานส่งเงินมาให้	4,428.57 (4.1)	1,593.75 (1.0)	3,011.16 (2.3)	1,071.43 (1.9)	2,823.08 (4.4)	1,947.26 (3.2)
รวมรายได้ที่เป็นเงินสด	106,839.55 (98.7)	150,802.41 (98.9)	128,820.99 (98.8)	53,918.93 (96.7)	62,554.86 (97.2)	58,236.89 (97.0)
รายได้ที่ไม่เป็นเงินสด						
น้ำผึ้ง	2.81	38.28	20.54	10.71	103.85	57.28
หน่อไม้	111.43	200.47	155.95	250.00	188.94	219.47
ผักต่างๆ	778.57	966.44	872.50	1,061.61	1,183.94	1,122.78
สมุนไพร	10.24	7.03	8.63	4.82	17.12	10.97
แมลงต่างๆ	9.52	17.97	13.75	164.29	5.77	85.03
สัตว์ป่า	27.38	64.88	46.13	24.11	12.31	18.21
ไม้สร้างบ้าน ทำรั้ว	93.33	58.44	75.88	65.63	95.00	80.32
ฟืนหุงต้ม	365.95	379.53	372.74	259.55	173.37	216.46
รวมรายได้ที่ไม่เป็นเงิน สด	1,399.23 (1.3)	1,733.03 (1.1)	1,576.64 (1.2)	1,840.71 (3.3)	1,780.29 (2.8)	1,810.50 (3.0)
รายได้ครัวเรือนสุทธิ ต่อปี	108,259.79 (100.0)	152,535.44 (100.0)	130,397.63 (100.0)	55,759.64 (100.0)	64,335.15 (100.0)	60,047.39 (100.0)

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าร้อยละเมื่อเทียบกับรายได้ครัวเรือนสุทธิต่อปี

: ที่มาจากการสำรวจภาคสนาม ปี 2548/49

5.4.2. ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนตัวอย่าง

ค่าใช้จ่ายของครัวเรือน แบ่งได้เป็น ค่าอาหาร ค่าของใช้เบ็ดเตล็ด ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าการศึกษา ค่ารักษาพยาบาล ค่าเดินทาง ค่าน้ำมันรถ ค่าใช้จ่ายในการประกอบประเพณีพิธีกรรมและร่วมทำบุญต่างๆ ค่าน้ำ/ไฟฟ้า และค่าใช้จ่ายเพื่อการบันเทิง/สันทนาการ (รายละเอียดดังตาราง 5.10)จากการวิเคราะห์ พบว่าแทบทุกครัวเรือนตัวอย่างของหมู่บ้านที่ศึกษาทั้ง 4 หมู่บ้านมีค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่คือ ค่าอาหาร ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นๆ มีความแตกต่างกันไปในแต่ละหมู่บ้าน โดยจะกล่าวถึงในรายละเอียดของค่าใช้จ่ายสามอันดับแรก ดังนี้

ตาราง 5.11 ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้าน

ค่าใช้จ่าย (บาท/ครัวเรือน/ปี)	หมู่บ้านที่ทำการศึกษา					
	ป่าเป็	ปางมะกล้วย	เจดีย์	แม่กำปอง	ขุนลาว	เจดีย์
ค่าอาหาร	39,544.29 (38.8)	45,432.34 (43.6)	42,488.32 (41.2)	29,686.88 (64.1)	23,259.69 (47.2)	26,473.29 (55.4)
ค่าของใช้เบ็ดเตล็ด	3,495.24 (3.4)	3,761.72 (3.6)	3,628.48 (3.5)	1,753.38 (3.8)	2,586.16 (5.2)	2,169.77 (4.5)
ค่าเครื่องนุ่งห่ม	1,135.24 (1.1)	1,131.25 (1.1)	1,133.25 (1.1)	793.75 (1.7)	1,228.85 (2.5)	1,011.30 (2.1)
ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา	20,219.05 (19.9)	16,386.72 (15.7)	18,302.89 (17.8)	2,381.55 (5.1)	10,009.08 (20.3)	6,195.32 (13.0)
ค่ารักษาพยาบาล	988.10 (1.0)	114.06 (0.1)	551.08 (0.5)	53.57 (0.1)	1,357.31 (2.8)	705.44 (1.5)
ค่าเดินทาง	2,226.67 (2.2)	1,728.13 (1.7)	1,977.40 (1.9)	957.14 (2.1)	1,921.92 (3.9)	1,439.53 (3.0)
ค่าน้ำมันรถ	20,910.95 (20.5)	23,008.13 (22.1)	21,959.54 (21.3)	7,124.29 (15.4)	3,448.85 (7.0)	5,286.57 (11.1)
ค่าใช้จ่ายเพื่อประกอบพิธีกรรม/ร่วมทำบุญ	10,181.05 (10.0)	9,164.37 (8.8)	9,672.71 (9.4)	2,332.14 (5.0)	3,826.15 (7.8)	3,079.15 (6.4)
ค่าน้ำ/ค่าไฟฟ้า	2,400.00 (2.4)	2,328.94 (2.2)	2,364.47 (2.3)	1,213.82 (2.6)	1,537.42 (3.1)	1,375.62 (2.9)
ค่าใช้จ่ายเพื่อการบันเทิง/สันทนาการ	738.10 (0.7)	1,239.69 (1.2)	988.90 (1.0)	23.04 (0.05)	113.85 (0.2)	68.45 (0.1)
รวมทั้งหมด	101,838.69 (100.0)	104,295.35 (100.0)	103,067.02 (100.0)	46,319.56 (100.0)	49,289.28 (100.0)	47,804.42 (100.0)

หมายเหตุ: 1) ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าร้อยละ

2) ที่มาจากการสำรวจภาคสนาม ปี 2548/49

บ้านป่าแป๋และ ปางมะกล้วย มีค่าใช้จ่ายรวมใกล้เคียง ทั้งสองหมู่บ้านนี้มีค่าใช้จ่ายรวมที่สูงกว่า บ้านแม่กำปองและขุนลาวประมาณ 2 เท่า โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 103,067.02 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายของ ครัวเรือนที่มากที่สุด อันดับแรกของทั้ง 2 หมู่บ้านเหมือนกัน คือ อันดับแรกเป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหาร เช่นเดียวกับบ้านแม่กำปองและขุนลาว โดยมีค่าใช้จ่ายอาหารเฉลี่ยอยู่ที่ 42,488.32 บาทหรือคิดเป็นร้อยละ 41.2 ของค่าใช้จ่ายรวม ในส่วนของค่าอาหารนี้ประมาณ 2 ใน 3 จะถูกใช้จ่ายเพื่อซื้อข้าวและเนื้อสัตว์ ค่าใช้จ่ายรองลงมาเป็นอันดับสอง คือ ค่าน้ำมันรถ เฉลี่ยอยู่ที่ 21,959.54 บาท หรือร้อยละ 21.3 ของค่าใช้จ่ายรวม ส่วนค่าใช้จ่ายที่สูงเป็นอันดับสาม คือ ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา 18,302.89 บาท หรือคิดเป็นร้อยละ 17.8 ของค่าใช้จ่ายรวม

บ้านแม่กำปอง และบ้านขุนลาว มีค่าใช้จ่ายรวมต่ำกว่าบ้านป่าแป๋และปางมะกล้วย โดยบ้านแม่กำปองมีค่าใช้จ่ายรวมของครัวเรือนต่อปีต่ำที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 46,319.56 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ของทั้งสองหมู่บ้านคือ ค่าใช้จ่ายอาหาร คิดเป็นร้อยละ 55.4 ของค่าใช้จ่ายรวม ซึ่งเมื่อเทียบสัดส่วนของค่าอาหารต่อค่าใช้จ่ายรวมทั้งหมดใน 4 หมู่บ้าน บ้านแม่กำปองจะมีสัดส่วนของค่าอาหารต่อค่าใช้จ่ายรวมสูงที่สุด ส่วนค่าใช้จ่ายรองลงมามีอันดับสองของบ้านแม่กำปองคือ ค่าน้ำมันรถ คิดเป็นร้อยละ 15.4 ของค่าใช้จ่ายรวม กรณีของบ้านขุนลาว ค่าใช้จ่ายอันดับสองและอันดับสาม จะต่างจากอีก 3 หมู่บ้าน กล่าวคือ อันดับสองเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาคิดเป็นร้อยละ 20.3 และอันดับสามคือ ค่าใช้จ่ายเพื่อประกอบพิธีกรรมและร่วมทำบุญต่างๆ ร้อยละ 7.8

5.4.3 การกั๊ยืมเงินของครัวเรือนตัวอย่าง

การกั๊ยืมเงินของครัวเรือนตัวอย่าง พิจารณาจำนวนเงินกั๊ยืมเฉลี่ยต่อครัวเรือน แหล่งเงินกั๊ยืม และความสามารถในการชำระหนี้เป็นสำคัญ มีรายละเอียดดังนี้

ครัวเรือนตัวอย่างของแต่ละหมู่บ้าน ส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 60 มีการกั๊ยืมเงิน ยกเว้นบ้านแม่กำปองมีเพียงร้อยละ 42.86 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด

บ้านป่าแป๋และปางมะกล้วย ครัวเรือนส่วนใหญ่มีการกั๊ยืมเงินถึงร้อยละ 78.57 และ 84.38 ตามลำดับ เงินที่กั๊ยืมเฉลี่ยของทั้งสองหมู่บ้านเฉลี่ยเท่ากับ 50,104.84 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งสูงกว่าบ้านแม่กำปองและขุนลาวกว่า 2 เท่าตัว โดยบ้านป่าแป๋มีจำนวนเงินกั๊ยืมเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีมากที่สุด (ตารางที่ 5.12) ครัวเรือนส่วนใหญ่ของบ้านป่าแป๋กั๊ยืมเงินจากสหกรณ์การเกษตรป่าแป๋ที่ตั้งอยู่ในเขตของหมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้าน (มากกว่าร้อยละ 50) และกลุ่มที่ตั้งโดยคนในชุมชนเพื่อช่วยเหลือกันในบรรดาสมาชิก ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์สังกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน (ตาราง 5.13) ส่วนบ้านปางมะกล้วย ครัวเรือนส่วนใหญ่กั๊ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) รองลงมาก็คือ กองทุนหมู่บ้าน และ สหกรณ์การเกษตรป่าแป๋ การกั๊ยืมเงินของแต่ละ

ครัวเรือนต่างให้เหตุผลเดียวกันว่าเพื่อใช้เป็นทุนในการผลิตเมียง และเมื่อพิจารณาแหล่งเงินกู้ในระบบ จะมีเพียงครัวเรือนตัวอย่างของบ้านป่าเป็เท่านั้นที่มีการกู้ยืมเงินจากแหล่งดังกล่าว คิดเป็นร้อยละ 4.8 ส่วนความสามารถในการชำระคืนเงินกู้ นั้น ครัวเรือนส่วนใหญ่ของหมู่บ้านทั้งสองประมาณร้อยละ 85 สามารถชำระคืนได้ทั้งหมด(ตาราง 5.12)

บ้านแม่กำปองและบ้านขุนลาว ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ได้รับความช่วยเหลือจากโครงการหลวง บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านเดียวจากทั้ง 4 หมู่บ้านศึกษาที่มีการกู้ยืมเงินของครัวเรือนตัวอย่างไม่ถึงร้อยละ 50 และทุกครัวเรือนตัวอย่างที่กู้เงินนั้นมีความสามารถในการชำระคืนเงินกู้ได้ทั้งหมด เงินที่กู้ยืมเฉลี่ยเท่ากับ 10,223.21 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งเป็นเงินกู้ยืมเฉลี่ยที่น้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับ 4 หมู่บ้าน (ตารางที่ 5.14) โดยแหล่งเงินกู้ยืมส่วนใหญ่ร้อยละ 41.1 คือ กองทุนหมู่บ้าน รองลงมาคือ กลุ่มที่ตั้งขึ้น โดยคนในชุมชนร้อยละ 12.5 กลุ่มที่ตั้งขึ้นนี้มีวัตถุประสงค์หลักที่สำคัญอันหนึ่งคือเพื่อช่วยเหลือกันด้านทุนทรัพย์ ได้แก่ กลุ่มสมาชิกสหกรณ์การไฟฟ้า กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น (ตาราง 5.14) แม้ว่าบ้านแม่กำปองจะเป็นหมู่บ้านในพื้นที่ส่งเสริมของโครงการหลวงดินตก แต่ไม่ปรากฏว่ามีครัวเรือนใดกู้ยืมเงินจากโครงการหลวง ส่วนบ้านขุนลาว ครัวเรือนที่กู้ยืมเงินมีร้อยละ 67.3 โดยเงินที่กู้ยืมเฉลี่ยเท่ากับ 18,240.38 บาท/ครัวเรือน/ปี (ตารางที่ 5.13) แหล่งเงินกู้ยืมหลักคือ กองทุนหมู่บ้านประมาณร้อยละ 54 รองลงมาคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) (ตาราง 5.14) นอกจากนี้พบว่าบ้านขุนลาวเป็นหมู่บ้านเดียวที่มีการกู้ยืมเงินจากโครงการหลวงด้วย แต่ก็เป็นสัดส่วนที่น้อยมาก คือมีเพียงร้อยละ 1.9 เท่านั้น ในส่วนของความสามารถในการชำระคืนเงินกู้ นั้น ทุกครัวเรือนที่กู้ยืมสามารถชำระคืนได้ทั้งหมดเช่นเดียวกับบ้านแม่กำปอง

ตาราง 5.12 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่กู้ยืมเงินลงทุนในการผลิตและความสามารถในการชำระหนี้

หมู่บ้าน	การกู้ยืมเงิน		ความสามารถในการชำระหนี้	
	ไม่กู้ยืม	กู้ยืม	ชำระได้ทั้งหมด	ชำระคืนได้บางส่วน
ป่าเป็	9 (21.4)	33 (78.6)	28 (84.9)	5 (15.2)
ปางมะเกลือ	10 (15.6)	54 (84.4)	46 (85.2)	8 (14.8)
แม่กำปอง	32 (57.1)	24 (42.9)	24 (100.0)	0 (0.0)
ขุนลาว	17 (32.7)	35 (67.3)	35 (100.0)	0 (0.0)
รวมทุกหมู่บ้าน	68 (31.8)	146 (68.2)	133 (91.1)	13 (8.9)

หมายเหตุ: (1) ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าร้อยละ

(2) ที่มา : จากการสำรวจภาคสนามปี 2548/49

ตาราง 5.13 จำนวนเงินกู้เฉลี่ยของครัวเรือนตัวอย่างจำแนกตามแหล่งเงินกู้ต่างๆ

แหล่งเงินกู้	หมู่บ้าน			
	ป่าเป็	ปางมะกล้วย	แม่กำปอง	ขุนลาว
แหล่งเงินกู้ในระบบ				
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	- (0.0)	27,187.50 (64.9)	1,107.14 (10.8)	7,307.69 (40.1)
สหกรณ์การเกษตร	35,833.33 (61.4)	7,500.00 (17.9)	- (0.00)	1750.00 (9.6)
กองทุนหมู่บ้าน	10,842.86 (18.6)	4,000.00 (9.6)	7,366.07 (72.0)	7,807.69 (42.8)
โครงการหลวง	- (0.0)	- (0.0)	- (0.0)	576.92 (3.2)
กลุ่มที่ตั้งโดยคนในชุมชน	11,285.71 (19.4)	3,203.13 (7.6)	1,750.00 (17.1)	798.08 (4.4)
แหล่งเงินกู้นอกระบบ	357.14 (0.6)	- (0.0)	- (0.0)	- (0.0)
รวม	58,319.04 (100.0)	41,890.63 (100.0)	10,223.21 (100.0)	18,240.38 (100.0)

หมายเหตุ: (1) ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าร้อยละ (2) ที่มา : จากการสำรวจภาคสนามปี 2548/49

ตาราง 5.14 แหล่งเงินกู้ของครัวเรือนตัวอย่าง

หน่วย: ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง

แหล่งเงินกู้	หมู่บ้าน			
	ป่าเป็	ปางมะกล้วย	แม่กำปอง	ขุนลาว
ไม่ได้กู้	21.43	15.62	57.14	32.69
แหล่งเงินกู้ในระบบ				
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	0.00	42.2	5.4	21.2
สหกรณ์การเกษตร	66.7	26.6	0	9.6
กองทุนหมู่บ้าน	57.1	29.7	41.1	53.8
โครงการหลวง	0	0	0	1.90
กลุ่มที่ตั้งโดยคนในชุมชน	47.6	23.4	12.5	15.4
แหล่งเงินกู้นอกระบบ				
พ่อค้าในหมู่บ้าน/ญาติ	4.8	0	0	0

หมายเหตุ: บางครัวเรือนมีแหล่งเงินกู้หลายแหล่ง

(2) ที่มา : จากการสำรวจภาคสนามปี 2548/49

5.5 สภาพทางสังคมของครัวเรือนตัวอย่าง

การศึกษาสภาพทางสังคม ประกอบไปด้วย ความรู้สึกมั่นคงในสิทธิที่ดินทำกิน ปัญหาที่สำคัญในการดำรงชีพ การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย แรงงานในการผลิตเมียง การมีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน การได้รับความช่วยเหลือด้านการส่งเสริมด้านอาชีพ ความเสี่ยงต่อการประสบภัยทางธรรมชาติ และข้อพิพาท/ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.5.1 ความรู้สึกมั่นคงในที่ดินทำกินและความคิดเห็นถึงข้อดีของการมีเอกสารสิทธิที่ดิน สืบเนื่องจากที่ดินทำกินของหมู่บ้านที่ศึกษานี้คือ พื้นที่ป่าเมียงหรือสวนเมียง และที่ตั้งบ้านเรือนซึ่งอยู่ป่าเมียงเช่นกัน ในพื้นที่ป่าเมียงทั้ง 4 แห่ง ส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ แต่ในบางพื้นที่ได้รับเอกสารสิทธิ สค.1 ซึ่งทางราชการออกให้ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2498 พบในพื้นที่ป่าเมียงบางแปลงของบ้านแม่กำปอง บ้านป่าแป๋ และบ้านปางมะกาลัย ส่วนบ้านขุนลาว พื้นที่ป่าเมียงหรือสวนเมียงรวมทั้งที่อยู่อาศัยไม่มีเอกสารสิทธิใดๆ อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนที่อาศัยทำกินในป่าเมียงส่วนใหญ่บ้างก็รู้สึกไม่มั่นคงในที่ดิน แต่บางครัวเรือนก็ไม่ได้รู้สึกว่าจะไม่มั่นคงเนื่องจากทำกินในป่าเมียงมาแล้วนับร้อยปีและไม่ได้มีปัญหาแต่อย่างใด นอกจากความรู้สึกมั่นคงในที่ดินแล้วยังศึกษาความคิดเห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับเมื่อมีเอกสารสิทธิที่ดิน (ตาราง 5.15) ซึ่งแยกอธิบายเป็นรายหมู่บ้าน ดังนี้

บ้านป่าแป๋ และบ้านปางมะกาลัย จากการสำรวจครัวเรือนตัวอย่างทั้งสองบ้าน พบว่ามากกว่า ร้อยละ 50 รู้สึกไม่มั่นคงในที่ดินทำกิน และคิดเห็นว่าถ้าได้รับเอกสารสิทธิจากภาครัฐจะทำให้มีความรู้สึกมั่นคงในการทำมาหากิน โดยเฉพาะที่บ้านปางมะกาลัยจะรู้สึกดังกล่าวถึงเกือบร้อยละ 70 ส่วนความคิดเห็นถึงข้อดีของการมีเอกสารสิทธิในที่ดินอื่นๆที่น่าสนใจคือ หากมีเอกสารสิทธิแล้วจะสามารถใช้ค้ำประกันเงินกู้ได้ โดยเฉพาะที่บ้านป่าแป๋มีถึงร้อยละ 45

บ้านแม่กำปองและขุนลาว จากการสำรวจพบว่าบ้านแม่กำปองมีเพียงร้อยละ 21.4 ของครัวเรือนตัวอย่างเท่านั้นที่รู้สึกไม่มั่นคงในที่ดินทำกิน ซึ่งน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับอีก 3หมู่บ้าน แม้ว่าบ้านแม่กำปองอยู่ในเขตพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติซึ่งประกาศในปี พ.ศ.2534 แต่ที่สวนเมียงของชาวบ้านที่จับจองทำกินมาก่อนปี พ.ศ. 2498 ได้รับเอกสารสิทธิ สค.1 และทางอุทยานได้อนุญาตให้ชาวบ้านสามารถทำกินได้ดั้งเดิมแต่ห้ามมิให้ขยายหรือบุกเบิกที่ดินใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นไปได้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมั่นใจว่าจะสามารถทำกินในที่ดินของตนซึ่งบุกเบิก จับจองมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า ตายายได้ต่อไป ในส่วนของข้อดีของการมีเอกสารสิทธิในที่ดิน ร้อยละ 44.6 ของครัวเรือนตัวอย่างมีความคิดเห็นว่ารู้สึกมีความมั่นคงในที่ดินและมีสิทธิในที่ดินถูกต้องตามกฎหมาย ส่วนบ้านขุนลาว พบว่าครัวเรือนตัวอย่างที่รู้สึกไม่มั่นคงและรู้สึกมั่นคงในที่ดินทำกินมีสัดส่วนเท่ากัน ส่วนความคิดเห็นถึงข้อดีของการมีเอกสารสิทธิที่ดินอันดับแรก คือ ทำให้มีความรู้สึกมั่นคง

ในที่ดิน รองลงมา ร้อยละ 17.3 คิดว่าจะทำให้มีสิทธิในที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย และสามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินและดูแลได้อย่างเต็มที่ ร้อยละ 13.5

ตาราง 5.15 ความรู้สึกมั่นคงในที่ดินทำกินและความคิดเห็นถึงข้อดีของการมีเอกสารสิทธิในที่ดินของครัวเรือนตัวอย่าง

หน่วย : ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง

หัวข้อ	หมู่บ้าน			
	ป่าแป๋	ปางมะเกลือ	แม่กำปอง	ขุนลาว
ความรู้สึกมั่นคงในที่ดินทำกิน				
- รู้สึกมั่นคง	45.2	40.6	78.6	50.0
- รู้สึกไม่มั่นคง	54.8	59.4	21.4	50.0
ความคิดเห็นถึงข้อดีของการมีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน				
- ใช้ค้ำประกันเงินกู้ได้	45.2	29.7	3.6	5.8
- ทำให้มั่นคงในการทำมาหากิน	54.8	68.8	44.6	53.8
- ขายได้ราคาดี	0	1.6	1.8	0
- มีสิทธิในที่ดินถูกต้องตามกฎหมาย	0	0	44.6	17.3
- มั่นใจที่จะลงทุนทำการผลิตต่างๆ	0	0	5.4	7.7
- ใช้ประโยชน์และดูแลได้อย่างเต็มที่	0	0	0	13.5
- ซื้อ ขาย ได้ง่าย	0	0	0	1.9
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0

5.5.2 ปัญหาที่สำคัญในการดำรงชีพ

จากข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาที่สำคัญในการดำรงชีพของครัวเรือนตัวอย่างในชุมชนป่าเมี่ยงทั้ง 4 พื้นที่ที่ศึกษา สามารถสรุปเป็นหัวข้อหลักๆ ได้ดังตารางที่ 5.16 โดยผลของการวิเคราะห์ปัญหาที่สำคัญ 3 อันดับแรกชี้ให้เห็นว่า ปัญหาเกี่ยวกับค่าครองชีพหรือค่าใช้จ่ายสูงกว่ารายได้เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดเป็นอันดับแรกในการดำรงชีพของครัวเรือนตัวอย่าง โดยเฉพาะที่บ้านแม่กำปอง พบว่ามีสัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างที่มีความคิดเห็นว่าปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่สำคัญมากที่สุดถึงร้อยละ 62.4 และเป็นสัดส่วนที่มากที่สุดเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ ปัญหาที่สำคัญรองลงมาในอันดับสองและสามมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละหมู่บ้าน คือ บ้านป่าแป๋คิดว่าเป็นปัญหาด้านขาดแคลนเงินทุน ร้อยละ 23.8 และปัญหาด้านสุขภาพ ร้อยละ 16.7 บ้านปางมะเกลือ คิดว่าเป็นปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการผลิตเมี่ยง ร้อยละ 21.9 และปัญหาด้านสุขภาพ ร้อยละ 18.8 ส่วนบ้านแม่กำปองเป็นปัญหาด้านภาระหนี้สินและขาดแคลนเงินทุนในการทำการเกษตรด้วยสัดส่วนเท่ากัน

คือ ร้อยละ 5.4 และบ้านขุนลาว เป็นปัญหาด้านความมั่นคงในที่ดิน ร้อยละ 30.8 และปัญหาด้านสุขภาพ ร้อยละ 21.2 (ตาราง 5.16)

ตาราง 5.16 ปัญหาที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีพของครัวเรือนตัวอย่าง

หน่วย : ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง

ปัญหา	หมู่บ้าน			
	ป่าเป็	ปางมะเกลือ	แม่กำปอง	ขุนลาว
☐ ค่าครองชีพสูงกว่ารายได้	28.5	23.3	62.4	32.7
☐ ความมั่นคงในที่ดินทำกิน	4.8	0	1.8	30.7
☐ ภาระหนี้สิน	4.8	14.1	5.4	1.9
☐ ด้านสุขภาพ	16.7	6.3	3.6	21.2
☐ ขาดแคลนแรงงาน	9.5	21.8	3.6	5.8
☐ ตลาดรองรับสินค้า	2.4	1.6	0	0
☐ ขาดแคลนเงินทุน	23.7	18.8	5.4	5.8
☐ วัตถุดิบ/ปัจจัยการผลิตมีราคาสูง	0	6.3	0	0
☐ ต้องการอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้	2.4	1.6	0	0
☐ ราคาผลผลิตไม่แน่นอน	2.4	4.6	1.8	0
☐ ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง	2.4	1.6	0	0
☐ รายได้ไม่แน่นอน	0	0	14.2	1.9
☐ อื่นๆ	2.4	0	1.8	0
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0

5.5.3 การรักษาพยาบาลเมื่อเกิดการเจ็บป่วย

ในการสำรวจได้ให้ครัวเรือนตัวอย่างจัดอันดับวิธีการรักษาพยาบาลไว้ 3 อันดับก่อน-หลัง เมื่อเกิดการเจ็บป่วย สืบเนื่องจากในแต่ละหมู่บ้านมีความแตกต่างของระยะทางจากตัวหมู่บ้านไปยังสถานีนอนามัยตำบลหรือโรงพยาบาล อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การรักษาพยาบาลเมื่อเกิดการเจ็บป่วยมีอันดับของการรักษาที่แตกต่างกัน เช่นกรณีของบ้านป่าเป็และปางมะเกลือ มีสถานีนอนามัยตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านทั้งสองไม่ถึง 10 กิโลเมตร และเส้นทางคมนาคมค่อนข้างสะดวก ทำให้ชาวบ้านมากกว่าร้อยละ 90 เข้ารับการรักษาที่สถานีนอนามัยเป็นอันดับแรก ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ มีดังต่อไปนี้ (ตาราง 5.17)

ตาราง 5.17 ลำดับการรักษาพยาบาลเมื่อเกิดการเจ็บป่วยของครัวเรือนตัวอย่าง

หน่วย : ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง

หมู่บ้าน	การรักษา						
	โรงพยาบาล	สถานีอนามัย	ซื้อยาสมัยใหม่มากินเอง	ใช้ยาสมุนไพร	หมอเมือง	ถามเมื่อ / ไสยศาสตร์	ไม่ระบุ
☐ บ้านป่าเป็							
อันดับแรก	4.8	95.2	0	0	0	0	0
อันดับสอง	92.9	0	0	2.4	0	0	4.8
อันดับสาม	0	0	7.1	42.9	2.4	9.5	38.1
☐ บ้านปางมะกกล้วย							
อันดับแรก	3.1	95.3	1.6	0	0	0	0
อันดับสอง	78.1	1.6	1.6	15.6	3.1	0	0
อันดับสาม	17.2	0	4.7	34.4	7.8	25.0	10.9
☐ บ้านแม่กำปอง							
อันดับแรก	3.6	23.2	66.1	7.1	0	0	0
อันดับสอง	23.2	50.0	8.9	17.9	0	0	0
อันดับสาม	62.5	17.9	8.9	8.9	0	1.8	0
☐ บ้านแม่กำปอง							
อันดับแรก	3.8	38.5	51.9	3.8	0	1.9	0
อันดับสอง	13.5	38.5	7.7	36.5	0	3.8	0
อันดับสาม	46.2	13.5	7.7	13.5	0	19.2	0

บ้านป่าเป็และปางมะกกล้วย ได้ผลสำรวจเช่นเดียวกันคือเมื่อเกิดการเจ็บป่วย ครัวเรือนตัวอย่างร้อยละ 95 เลือกที่จะเข้ารับการรักษาที่สถานีอนามัยก่อนเนื่องจากสถานีอนามัยของตำบลตั้งอยู่ในหมู่บ้านปางมะกกล้วยและไม่ห่างจากหมู่บ้านป่าเป็มากนัก แต่หากยังไม่หายป่วยก็จะไปรักษาที่โรงพยาบาลเป็นอันดับต่อไป ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องเพราะเป็นขั้นตอนการรักษาตามลำดับขั้นของทางราชการ ส่วนอันดับที่สาม เป็นการรักษาด้วยยาสมุนไพร ซึ่งมักทำควบคู่ไปกับการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบัน

บ้านแม่กำปองและขุนลาว ได้ผลสำรวจเช่นเดียวกัน คือ เมื่อมีการเจ็บป่วยเล็กน้อยครัวเรือนส่วนใหญ่จะซื้อยาสมัยใหม่ตามร้านค้าในหมู่บ้านมารับประทานเองก่อนเป็นอันดับแรก ส่วนอันดับถัดไปคือ ไปสถานีอนามัย และอันดับสามคือ เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจาก

สถานีอนามัยของทั้งสองหมู่บ้านอยู่ห่างไกล โดยเฉพาะบ้านขุนลาวอยู่ห่างจากตัวหมู่บ้านมากกว่า 30 กิโลเมตร และถนนออกจากหมู่บ้านไปยังถนนเส้นหลักมีความยากลำบาก โดยเฉพาะในฤดูฝน จึงเป็นเหตุหนึ่งที่คริวเรือนตัวอย่างจะซื้อยามากินเองด้วยสัดส่วนที่มากกว่าการเดินทางไปยังสถานีอนามัย ส่วนการไปรักษาที่โรงพยาบาลจังหวัดนั้น บางรายเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลเชิงราช ซึ่งห่างจากหมู่บ้านกว่า 100 กิโลเมตร หรือโรงพยาบาลดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งอยู่ใกล้กว่า คือประมาณ 60 กิโลเมตร

5.5.4 แรงงานในการผลิตเมี่ยง

พบว่าปัญหาทั้ง 4 หมู่บ้านซึ่งมีความรุนแรงมากน้อยต่างกัน ส่วนใหญ่จะมีการใช้แรงงานเพื่อการเก็บเมี่ยง การหมักเมี่ยง การแผ้วถางสวนเมี่ยง การเตรียมพื้น เป็นต้น โดยเฉพาะการเก็บเมี่ยงซึ่งต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากและกินเวลานานหลายเดือน ซึ่งแต่เดิมตามที่ได้กล่าวไว้ในเนื้อหาพัฒนาการของชุมชนป่าเมี่ยงในบทที่ 4 ว่าในอดีตเมื่อถึงช่วงฤดูการเก็บเมี่ยงจะมีแรงงานรับจ้างจากพื้นราบขึ้นมารับจ้างเก็บเมี่ยงเป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันหรือประมาณช่วงประมาณ 20 ปีที่ผ่านมาไม่มีแรงงานรับจ้างดังกล่าวขึ้นมาเก็บเมี่ยงดังเช่นเดิม สวนเมี่ยงหลายแห่งถูกทิ้งร้างหรือเปลี่ยนไปปลูกพืชอย่างอื่นแทน บางรายก็ขายสวนเมี่ยงให้กับคนภายนอก จะเหลือเพียงแรงงานภายในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่แต่ทั้งนี้ก็ไม่ใช่ว่าคนหนุ่มสาว แต่เป็นคนรุ่นพ่อ แม่ ที่ทำสวนเมี่ยงสืบทอดมาจากรุ่นปู่ย่า ตายาย ส่วนรุ่นลูกหลาน เมื่อจบการศึกษา ก็จะออกไปทำงานในตัวเมือง ไม่ได้กลับมาทำสวนเมี่ยงสืบทอดอีกต่อไป

ภาวการณ์ขาดแคลนแรงงานจากการสำรวจใน 4 หมู่บ้าน พบว่าครัวเรือนตัวอย่างบ้านปางมะกกล้วยและบ้านขุนลาว ประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานมากที่สุดประมาณร้อยละ 70 ส่วนบ้านป่าแป๋ ร้อยละ 59.6 การแก้ปัญหาของครัวเรือนที่ขาดแคลนแรงงานในการผลิตเมี่ยง คือ การผลิตเท่าที่มีแรงงาน ซึ่งแรงงานส่วนใหญ่ก็คือแรงงานภายในครัวเรือนที่มีประมาณ 2-3 คนเท่านั้น (ตาราง 5.18)

5.5.5 การมีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน

จากการสำรวจหมู่บ้านทั้ง 4 พบว่าครัวเรือนตัวอย่างบ้านขุนลาวมีสมาชิกในครอบครัวที่มีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน มากที่สุดร้อยละ 38.5 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด รองลงมาคือ บ้านปางมะกกล้วย ร้อยละ 18.8 ตำแหน่งทางสังคมที่พบจากการสำรวจ เช่น สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการกลุ่ม หรือองค์กรต่างๆ ในชุมชน มัคทายกวัด เป็นต้น (ตาราง 5.18)

5.5.6 การได้รับความช่วยเหลือด้านการส่งเสริมอาชีพ

ในส่วนของการให้ความช่วยเหลือด้านการส่งเสริมอาชีพทั้งจากทางภาครัฐและเอกชนพบว่า ในรอบ 1 ปี ครั้วเรือนตัวอย่างร้อยละ 86.6 ของบ้านขุนลาวเคยได้รับการอบรมหรือการส่งเสริมอาชีพจากหน่วยงานต่างๆเฉลี่ยมากกว่า 2 ครั้ง รองลงมาคือครัวเรือนตัวอย่างบ้านแม่กำปอง ร้อยละ 44.6เคยได้รับการอบรมหรือการส่งเสริมอาชีพเฉลี่ยมากกว่า 2 ครั้งต่อปีเช่นกัน (ตาราง 5.18)

ตาราง 5.18 สภาพทางสังคมของครัวเรือนตัวอย่าง

หน่วย : ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง

สภาพทางสังคม	หมู่บ้าน			
	ป่าแป๋	ปางมะกล้วย	แม่กำปอง	ขุนลาว
○ การขาดแคลนแรงงานในการผลิตเมี่ยง	59.5	76.6	53.6	71.2
○ การมีตำแหน่งทางสังคมในชุมชน	14.3	18.8	17.9	38.5
○ การได้รับการอบรม/ ความช่วยเหลือด้านการส่งเสริมอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้	35.7	28.1	44.6	86.6

5.6.การจัดการ ความรู้ ทัศนคติและปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของครัวเรือน

เนื้อในส่วนนี้ประกอบด้วย กิจกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าเมี่ยง การมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินทำกิน การชะล้างพังทลายของดิน ปัญหาการขาดแคลนน้ำและปัญหาจากภัยธรรมชาติ

5.6.1 การจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าเมี่ยง

ในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าเมี่ยง ซึ่งในการศึกษานี้ได้พิจารณาในแง่ของการวางแผนการใช้ การทำกิจกรรมต่างๆอันส่งผลในด้านบวกหรืออนุรักษ์ทรัพยากรป่าเมี่ยงให้คงอยู่ภายใต้การจัดการและการอนุรักษ์ของครัวเรือนเองและของชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ทดแทนที่ต้นที่ตัด การทำแนวกันไฟรอบเขตพื้นที่ป่าเมี่ยงของชุมชน เป็นต้น แต่ไม่ได้หมายถึงการไม่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าเมี่ยงเลย และรวมถึงการหลีกเลี่ยงกิจกรรมที่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าเมี่ยงทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เช่น การใช้สารเคมี/ยาฆ่าแมลง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้พื้นที่โดยการถางป่าเมี่ยงทั้งผืนเพื่อปลูกพืชอื่น เป็นต้น ซึ่งจากการสำรวจครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้านได้ผลดังรายละเอียดข้างล่างนี้ (ตารางที่ 5.19)

ตาราง 5.19 ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างที่ทำกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าเมือง

กิจกรรมการจัดการและการอนุรักษ์	หมู่บ้าน		เฉลี่ย 2 หมู่บ้าน	หมู่บ้าน		เฉลี่ย 2 หมู่บ้าน
	ป่าแป๋	ปางมะ กล้วย		แม่กำ ปอง	ขุนลาว	
1. ทำแนวกันไฟในป่าเมือง	100.0	100.0	100.0	100.0	92.3	96.1
2. มีการเลี้ยงวัว ควายในป่าเมือง	28.6	25.0	26.8	21.4	0.0	10.7
3. แฝวถางหญ้าที่ขึ้นรกในป่าเมือง	100.0	98.4	99.2	91.1	98.1	93.7
4. พึ่งพาการใช้ประโยชน์จากป่าเมือง (อาหาร ไม้ใช้สอย) เพียงเพื่อการยังชีพ	88.1	89.1	88.6	89.3	71.2	80.2
5. ไม่ถางป่าเมืองทั้งผืนเพื่อปลูกพืชอื่น เช่น เสาวรส ส้ม	97.6	92.2	94.9	100.0	61.5	80.7
6. เมื่อตัดโค่นต้นไม้ใหญ่แล้วมีการ ปลูกทดแทน	28.6	35.9	32.2	39.3	28.8	34.0
7. หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลง	100.0	100.0	100.0	98.2	100.0	91.4
8. ไม้ตัดฟัน ไม้ใหญ่ทั้งต้นเพื่อทำฟืน	26.2	34.4	30.3	76.8	23.1	60.6
9. ถ้ามีการปลูกพืชเสริม เป็นพืชที่ สอดคล้องกับระบบนิเวศดั้งเดิม เช่น กาแฟ กล้วยไม้	(ไม่มี)	4.7	-	80.4	96.2	88.3
10. ไม่ปลูกสร้างบ้านพักในพื้นที่ แหล่งต้นน้ำ	100.0	96.9	98.4	100.0	100.0	100.0
11. ไม่เปลี่ยนรูปแบบการใช้พื้นที่เพื่อ กิจกรรมอื่น เช่น สร้างบ้านพักตากอากาศ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
ค่าเฉลี่ยเมื่อรวมทุกกิจกรรม	76.9	77.7	77.3	81.5	70.1	76.0

บ้านป่าแป๋ และปางมะกล้วย ทุกครัวเรือนตัวอย่างได้ทำแนวกันไฟรอบป่าเมืองของตน มีการแฝวถางหญ้าเพื่อป้องกันไฟป่า ไม่มีการใช้สารเคมี/ยาฆ่าแมลง ไม่มีการสร้างบ้านพักในพื้นที่แหล่งต้นน้ำและไม่มีการสร้างบ้านพักตากอากาศ ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องเพราะกิจกรรมบางกิจกรรม เช่น การป้องกันไฟฟ้า การหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี/ยาฆ่าแมลง จะถูกระบุในกฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรระดับลุ่มน้ำของกลุ่มองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่เลา ซึ่งเป็นกฎระเบียบที่ดึงขึ้นร่วมกันในกลุ่มหมู่บ้านเครือข่ายลุ่มน้ำแม่เลา โดยบ้านป่าแป๋และปางมะกล้วยก็รวมอยู่ในเครือข่ายดังกล่าวด้วย จึงทำให้ทุกครัวเรือนของบ้านป่าแป๋และปางมะกล้วยให้ความร่วมมือและปฏิบัติตามกฎระเบียบดังกล่าว นอกจากนี้พบว่าบ้านป่าแป๋ยังมีการเลี้ยงวัวควายในป่าเมือง ร้อยละ 28.6 ซึ่งเป็น

สัดส่วนที่มากที่สุดเมื่อเทียบกับอีก 3 หมู่บ้าน ส่วนกิจกรรมที่ทำกันน้อยประมาณร้อยละ 30 ได้แก่ การปลูกทดแทนต้นไม้ที่ตัด และการไม่ตัดฟันต้นไม้ใหญ่ทั้งต้นเพื่อทำฟืน

บ้านแม่กำปอง และขุนลาว ซึ่งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติด้วยกันทั้ง 2 หมู่บ้าน ซึ่งน่าจะมีความเข้มงวดในการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากกว่า แต่พบว่าบ้านขุนลาวได้คะแนนเฉลี่ยของทุกกิจกรรมน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับ 4 หมู่บ้าน เนื่องจากบ้านขุนลาวไม่พบว่ามีการเลี้ยงวัวควายปล่อยในป่าเมี่ยงเลย ที่เป็นเช่นนี้ชาวบ้านให้เหตุผลว่าในปัจจุบันมีการปลูกกาแฟกันมากขึ้น วัวควายที่เลี้ยงปล่อยจะไปกัดกินและเหยียบย่ำต้นกาแฟของเพื่อนบ้าน คนที่เลี้ยงวัวควายจึงลดลงและหายไปมากที่สุด นอกจากนี้บ้านขุนลาวยังมีการตัดต้นไม้ใหญ่ทั้งต้นเพื่อทำฟืน ซึ่งต่างจากบ้านแม่กำปองที่การตัดไม้เพื่อทำฟืนนั้นชาวบ้านจะตัดเฉพาะกิ่งก้านของไม้ใหญ่หรือตัดฟันต้นไม้ที่ยืนต้นตายหรือเกือบถึงไม้แห่งเท่านั้น อีกทั้งมีกฎระเบียบของหมู่บ้านที่เข้มงวดเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ โดยเฉพาะการตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้านต้องมีการแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่รักษาป่าไม้ทราบก่อนทุกครั้ง แม้ต้นไม้ที่จะตัดนั้นอยู่ในพื้นที่สวนเมี่ยงของตนก็ตาม บ้านแม่กำปองจึงได้คะแนนในหัวข้อนี้มากที่สุด นอกจากนี้หัวข้อที่ทำให้บ้านขุนลาวได้คะแนนเฉลี่ยทุกกิจกรรมน้อยเนื่องจากเป็นหมู่บ้านเดียวที่พบว่า มีการถางพื้นที่สวนเมี่ยงเดิม เพื่อปลูกเสาวรส ซึ่งพื้นที่ของการปลูกเสาวรสได้ขยายตัวอย่างมากในช่วงปีพ.ศ.2549 ที่ผ่านมา

ภาพ 5.2 วัวที่เลี้ยงแบบปล่อยในป่าเมี่ยง บ้านป่าแป๋

5.6.2 การมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การสำรวจการมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำโดยการตั้งประเด็นคำถาม 12 ประเด็นให้เกษตรกรตอบว่าเห็นด้วยหรือไม่กับประเด็นที่กล่าวถึง เช่น การดูแลรักษาป่าแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อมเป็นหน้าที่ของชุมชนและราชการร่วมกัน ถ้าตอบเห็นด้วยก็จะได้คะแนนจิตสำนึก หรือ การเก็บของป่าไปขายสามารถทำได้เต็มที่เพราะไม่มีวันหมด ถ้าตอบว่าไม่เห็นด้วย ก็จะ ได้คะแนนจิตสำนึก ผลคะแนนที่ได้จากการสำรวจจะนำไปคำนวณและนำเสนอในรูปแบบของร้อยละ ซึ่งมีคะแนนรวมเต็ม 120 คะแนน คะแนนที่ได้จะหมายถึงเกษตรกรมีจิตสำนึกมากน้อยเท่าใด ผลการสำรวจพบว่า โดยเฉลี่ยแล้วครัวเรือนตัวอย่างของทั้ง 4 บ้านมีจิตสำนึกไม่แตกต่างกันมากนัก ทุกหมู่บ้านที่คะแนนเฉลี่ยประมาณ 90 คะแนน ยกเว้นบ้านปางมะกาลัยที่มีคะแนนเฉลี่ยน้อยกว่าหมู่บ้านอื่นเล็กน้อย เป็นที่น่าสังเกตว่าทุกหมู่บ้าน ได้คะแนนในหัวข้อของการดูแลรักษาป่าแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อมเป็นหน้าที่ของชุมชนและราชการร่วมกัน น้อยเพราะ หลายครัวเรือนเห็นว่าน่าจะเป็นหน้าที่ของทางราชการมากกว่า

บ้านป่าแป้และปางมะกาลัย หากพิจารณา 2 หมู่บ้านนี้ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแม่ริม-แม่แตง และเป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่เลาเหมือนกัน ได้ค่าเฉลี่ยของคะแนนการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์น้อยกว่าอีก 2 หมู่บ้านคือ บ้านแม่กำปองและบ้านขุนลาวซึ่งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ เล็กน้อย หากแยกพิจารณาเป็นรายหมู่บ้าน พบว่า หลายครัวเรือนในบ้านป่าแป้ไม่มั่นใจว่าป่าเมือง ยังเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนที่ต้องช่วยกันดูแลรักษาเช่นในอดีตต่อไปหรือไม่ และส่งผลให้คนในชุมชนมีความเอาใจใส่ ระแวงระวังคนภายนอกชุมชน ที่เข้ามาบุกรุกหรือใช้ประโยชน์ป่าเมืองทั้งของตนเองและเพื่อนบ้านลดลงด้วย

บ้านแม่กำปองและขุนลาว มีค่าเฉลี่ยของคะแนนเมื่อรวมทุกประเด็นเกี่ยวกับการมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทั้ง 12 ประเด็นแล้ว สูงกว่า ค่าเฉลี่ยของบ้านป่าแป้และปางมะกาลัยเล็กน้อย เป็นที่น่าสังเกตว่า ทั้งสองหมู่บ้านนี้อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ อันมีกฎระเบียบของรัฐที่เข้มงวดกว่า แม้ว่าคะแนนเฉลี่ยด้านความมีจิตสำนึกจะสูงกว่าบ้านป่าแป้และปางมะกาลัยเล็กน้อย แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายหมู่บ้าน พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ของบ้านแม่กำปองคิดเห็นว่าการดูแลรักษาป่าแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อมน่าจะเป็นหน้าที่ของทางราชการมากกว่า จึงทำให้บ้านแม่กำปองได้คะแนนในหัวข้อนี้ น้อยที่สุด และข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ หมู่บ้านแม่กำปองและขุนลาว หลายครัวเรือนคิดเห็นว่าการเก็บของป่าจำนวนมากไปขาย ก็ไม่ได้ทำให้ของป่านั้นขาดแคลนหรือหมดไปคะแนนในหัวข้อนี้เฉลี่ยของ 2 หมู่บ้านจึงได้น้อยกว่าของคะแนนเฉลี่ยของบ้านป่าแป้และปางมะกาลัย (ตาราง 5.20)

ตาราง 5.20 ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างที่คิดเห็นต่อความรู้และจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ความรู้และจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ	หมู่บ้าน		เฉลี่ย	หมู่บ้าน		เฉลี่ย
	ป่าแป๋	ปางมะ กล้วย		แม่กำ ปอง	ขุนลาว	
1. ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ เป็น สิ่งที่มีคุณค่าควรเก็บรักษาไว้ให้ลูกหลาน	100.0	96.9	98.4	100.0	100.0	100.0
2. คนในชุมชนต้องให้ความร่วมมือและ ปฏิบัติตามกฎระเบียบในการอนุรักษ์ป่า เมืองของชุมชน และช่วยกันดูแลรักษา ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน	95.2	96.1	95.7	100.0	99.0	99.5
3. คนในชุมชนต้องเอาใจใส่ ระวังระวังคน ภายนอกชุมชน ที่เข้ามาบุกรุกหรือใช้ ประโยชน์ป่าเมืองทั้งของตนเองและเพื่อนบ้าน	83.3	89.1	86.2	93.8	99.0	96.4
4. ป่าเมือง เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนที่ ต้องช่วยกันดูแลรักษา	83.3	91.4	87.4	97.3	99.0	98.2
5. ควรมีการปลูกฝังลูกหลานให้เห็นคุณค่า ของการอนุรักษ์ และสืบทอดการจัดการป่า เมืองให้คงอยู่ต่อไป	100.0	95.3	97.7	100.0	99.0	99.5
6. ในชุมชนควรมีการจัดประชุมแสดงความ คิดเห็นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม	91.7	82.0	86.8	99.1	99.0	99.1
7. ควรมีการสืบสานกิจกรรม ประเพณีที่ เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ ให้คงอยู่ต่อไป	97.6	94.5	96.1	100.0	95.2	97.6
8. การดูแลรักษาป่าแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม เป็นหน้าที่ของชุมชนและราชการร่วมกัน	77.4	60.2	68.8	48.2	74.0	61.1
9. การเก็บของป่าไปขายมากเกินไป ทำ ให้ออนาคดอาจขาดแคลนและหมดไป	82.1	70.3	76.2	54.5	47.1	50.8
10. ป่าไม้ เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของ ครัวเรือนที่ต้องเก็บรักษาไว้	95.2	100.0	97.6	100.0	99.0	99.5
11. ผลผลิตจากป่ามีความสำคัญต่อการดำรง ชีพของครอบครัว	76.2	74.2	75.2	94.6	76.9	85.8
12. มีความเชื่อในเจ้าป่าเจ้าเขา ผีขุนน้ำ ผี อารักษ์	100.0	100.0	100.0	94.6	98.1	96.4
ค่าเฉลี่ยเมื่อรวมทุกกิจกรรม	90.2	87.5	88.8	90.2	90.5	90.3

5.6.3 ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เนื้อหาในส่วนนี้จะแยกพิจารณาเป็น 3 หัวข้อ คือ ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรดิน ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ และปัญหาจากภัยธรรมชาติ ดังนี้

5.6.3.1 ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรดิน ได้แก่ ปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน การลดลงของความอุดมสมบูรณ์ของดิน และกรณีพิพาท/ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน มีรายละเอียดในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้ (ตาราง 5.21)

◆ ปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน จากการสำรวจครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 4 หมู่บ้าน พบว่ามีเพียงครัวเรือนตัวอย่างของหมู่บ้านป่าแป๋เท่านั้นที่ไม่ประสบปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ส่วนครัวเรือนตัวอย่างบ้านปางมะเกลือ บ้านแม่กำปองและบ้านขุนลาวมีร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างที่ประสบปัญหาดังกล่าวใกล้เคียงกันคือประมาณร้อยละ 3

◆ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินในสวนเมืองในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาของครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้านทั้ง 4 พบว่าครัวเรือนที่ประสบปัญหาความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงไม่ถึงร้อยละ 5 โดย ครัวเรือนบ้านแม่กำปองมีสัดส่วนมากที่สุดเมื่อเทียบกับอีก 3 หมู่บ้านคือ ร้อยละ 3.6 และไม่พบว่าครัวเรือนของบ้านป่าแป๋ประสบปัญหาดังกล่าวเลย

◆ ข้อพิพาท/ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน จากการสำรวจครัวเรือนตัวอย่างที่มีกรณีพิพาทหรือข้อขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน พบที่บ้านขุนลาวมากที่สุดคือร้อยละ 59.6 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด เป็นกรณีพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของอุทยานแห่งชาติขุนแจ เกี่ยวกับการปักปันเขตแดนพื้นที่สวนเมืองของแต่ละครัวเรือนซึ่งทางอุทยานจะไม่ให้สิทธิทำกินในพื้นที่ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์แม้ว่าเคยจับจองมาก่อน กรณีพิพาทดังกล่าวเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2540 ส่วนในหมู่บ้านอื่นคือ บ้านป่าแป๋และบ้านแม่กำปอง ร้อยละ 2.4 และ 1.8 ตามลำดับ ครัวเรือนตัวอย่างของทั้งสองหมู่บ้านที่มีกรณีพิพาทเกี่ยวกับที่ดินที่เกิดขึ้นกับญาติพี่น้อง ซึ่งผู้อาวุโสและผู้นำหมู่บ้านได้เข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยให้

ตาราง 5.21 ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างที่มีปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงและกรณีพิพาท/ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน

หน่วย : ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง

ปัญหา	หมู่บ้าน			
	ป่าแป๋	ปางมะเกลือ	แม่กำปอง	ขุนลาว
○ มีการชะล้างพังทลายของดิน	0	3.1	3.6	3.8
○ ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินทำกินลดลง	0	1.6	3.6	1.9
○ มีข้อพิพาท/ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน	2.4	0	1.8	59.6

5.6.3.2 ปัญหาขาดแคลนน้ำ/คุณภาพน้ำไม่ดี ความขัดแย้งในการใช้น้ำ และการลดลงของปริมาณน้ำในลำห้วย

◆ ปัญหาการขาดแคลนน้ำและ/หรือคุณภาพน้ำไม่ดี (ตาราง 5.22) ในการสำรวจได้สอบถามถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ไม่พบว่ามีการร้องเรียนตัวอย่างของบ้านแม่กำปองประสบปัญหาดังกล่าว แต่ที่พบมากที่สุดคือครัวเรือนของหมู่บ้านขุนลาว ร้อยละ 21.2 ซึ่งประสบปัญหาน้ำขาดแคลน 1 ครั้ง เนื่องจากมีการกักน้ำเพื่อใช้รดต้นไม้ของสวนไม้ดอกไม้ประดับที่อยู่บริเวณต้นน้ำซึ่งเป็นของบุคคลภายนอกที่เข้ามาซื้อที่สวนเมี่ยงและปรับพื้นที่เพื่อปลูกไม้ดอกไม้ประดับส่งขายภายนอก ส่งผลให้เกษตรกรทำน้ำมีน้ำใช้ไม่เพียงพอและน้ำประปาภูเขาที่ใช้จะขุ่นเป็นบางครั้งในช่วงฤดูฝน ร่องลงมาได้แก่ ครัวเรือนตัวอย่างของบ้านป่าแป๋และปางมะเกลือ ที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกันคือ น้ำประปาภูเขาจะขุ่นเป็นบางครั้งในช่วงฤดูฝน โดยมีสัดส่วนของครัวเรือนที่ประสบปัญหาใกล้เคียงกัน (ประมาณร้อยละ 14)

◆ ปัญหาเรื่องข้อพิพาท/ความขัดแย้งในการใช้น้ำ ไม่พบว่ามีการร้องเรียนตัวอย่างมีปัญหาดังกล่าว ยกเว้นครัวเรือนบ้านขุนลาว ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านที่ใช้ลำห้วยเดียวกันกับเจ้าของสวนไม้ดอกไม้ประดับ ตามที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อปัญหาการขาดแคลนน้ำ โดยมีครัวเรือนที่มีความขัดแย้งและได้รับผลกระทบร้อยละ 9.6 ส่วนครัวเรือนอีก 3 หมู่บ้านคือ บ้านป่าแป๋ บ้านปางมะเกลือ และบ้านแม่กำปอง ไม่พบว่ามีการข้อพิพาทหรือความขัดแย้งในการใช้น้ำแต่อย่างใด

◆ ปัญหาปริมาณน้ำในแม่น้ำ ลำห้วยลดลง จะพบในทุกหมู่บ้านที่สำรวจซึ่งครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่ มากกว่าร้อยละ 90 ของบ้านขุนลาว บ้านปางมะเกลือ และบ้านแม่กำปองที่ตอบตรงกันว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาปริมาณน้ำในลำห้วยลดลง (ตาราง 5.22) โดยครัวเรือนตัวอย่างแต่ละหมู่บ้านบอกถึงสาเหตุที่ทำให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำ ลำห้วยลดลงแตกต่างกันไป กล่าวคือ ครัวเรือนของบ้านป่าแป๋ร้อยละ 88.1 บอกถึงสาเหตุว่ามีการเบิกป่าเพื่อทำการเกษตรและทำกิจกรรมอื่นมากขึ้น จึงทำให้ปริมาณน้ำลดลง เช่นเดียวกับส่วนใหญ่ของครัวเรือนบ้านปางมะเกลือที่ให้เหตุผลเดียวกันร้อยละ 79.7 ส่วนครัวเรือนบ้านแม่กำปอง ร้อยละ 64.3 ให้เหตุผลว่ามีฝนตกน้อยลงจึงส่งผลให้น้ำในลำห้วยแม่กำปองลดลงและบ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านเดียวที่มีบางครัวเรือนคิดเห็นว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้น้ำในลำห้วยลดลงมาจากการตัดไม้เพื่อสร้างบ้านพักตากอากาศของนายทุน ส่วนครัวเรือนบ้านขุนลาว ร้อยละ 40.4 ให้เหตุผลว่ามีการทำการเกษตรเข้มข้นของชาวเขาบริเวณต้นน้ำ จึงทำให้น้ำแม่ลาวและลำห้วยอื่นที่ไหลผ่านหมู่บ้านมีปริมาณลดลง (ตาราง 5.23)

ตาราง 5.22 ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างที่ประสบปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ

ปัญหา	หมู่บ้าน			
	ป่าแป๋	ปางมะเกลือ	แม่กำปอง	ขุนลาว
○ ขาดแคลนน้ำ/คุณภาพน้ำไม่ดี	14.3	14.1	0	21.2
○ มีข้อพิพาท/ความขัดแย้งในการใช้น้ำ	0	0	0	9.6
○ ปริมาณน้ำในแม่น้ำ ลำห้วยลดลง	78.6	96.9	91.1	98.1

ตาราง 5.23 ความคิดเห็นของครัวเรือนตัวอย่างถึงสาเหตุที่ทำให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำ ลำห้วยลดลง

หน่วย : ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่าง

สาเหตุ	หมู่บ้าน			
	ป่าแป๋	ปางมะเกลือ	แม่กำปอง	ขุนลาว
○ ฝนตกน้อยลง	4.8	15.6	64.3	26.9
○ มีการทำการเกษตรเข้มข้นบริเวณต้นน้ำ	2.4	1.6	5.4	40.4
○ มีฝาย เขื่อนกั้นที่ต้นน้ำ	0	1.6	0	3.8
○ มีการเปิดป่าทำการเกษตรหรือกิจกรรมอื่น	88.1	79.7	10.7	13.5
○ มีการใช้น้ำของหมู่บ้านต้นน้ำในปริมาณมาก	0	0	0	1.9
○ ไฟไหม้ป่า ทำให้ป่าไม้ลดลง	0	0	0	7.7
○ ดินไม่ถูกตัดขาย	0	0	5.4	0
○ มีการตัดไม้เพื่อสร้างบ้านพักของนายทุน	0	0	8.9	0
○ ไม่ทราบ	4.8	1.6	5.4	0

5.6.3.3 ปัญหาจากภัยธรรมชาติ

ในการสำรวจจากทั้ง 4 หมู่บ้านถึงความเสี่ยงต่อภัยธรรมชาติต่างๆ พบว่ามีเพียง 2 หมู่บ้านที่เคยประสบภัยธรรมชาติมากกว่า 2 ครั้งใน 1 ปี ได้แก่ ครัวเรือนตัวอย่างบ้านป่าแป๋ และบ้านปางมะเกลือ ร้อยละ 7.1 และ 6.3 ตามลำดับ ซึ่งภัยธรรมชาติที่ทั้งสองหมู่บ้านประสบได้แก่ โรคแมลงที่เกิดกับต้นเมี่ยง และ น้ำป่าไหลหลาก แต่ไม่รุนแรงมากนัก ส่วนบ้านแม่กำปองประสบภัยธรรมชาติเช่นกันคือมีโรคแมลงเกิดกับต้นเมี่ยงและน้ำป่าไหลหลาก แต่เฉลี่ยไม่ถึง 1 ครั้งในรอบปี ภัยธรรมชาติที่ประสบได้แก่ น้ำท่วม 1 ครั้งและโรครยะบาดที่เกิดกับต้นเมี่ยง 2 ครั้ง ส่วนบ้านขุนลาวประสบภัยน้ำป่าไหลหลาก 1 ครั้งและไฟป่า 1 ครั้งในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา เมื่อเกิดภัยธรรมชาติในเบื้องต้นชาวบ้านจะช่วยเหลือกันเองก่อนและองค์การบริหารส่วนตำบลจะเข้ามาช่วยเหลือในเรื่องของการชดเชยค่าเสียหายให้ในภายหลัง

สรุป เนื้อหาในบทนี้ได้กล่าวถึงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงความมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ของชุมชนศึกษาซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ คือ สภาพทางเศรษฐกิจเมื่อพิจารณาจากรายได้สุทธิต่อปีของครัวเรือน บ้านปางมะกั่วและป่าแป๋ มีรายได้สุทธิมากกว่า 2 เท่าของบ้านแม่กำปองและขุนลาวแม้ว่า 2 หมู่บ้านหลังนี้จะได้รับการส่งเสริมอาชีพจากโครงการหลวงก็ตาม รายได้หลักของบ้านป่าแป๋และปางมะกั่วมากกว่าร้อยละ 65 มาจากการทำเหมืองซึ่งจะทำการผลิตกันในปริมาณมากกว่าทางขุนลาวและแม่กำปองโดยยึดเป็นอาชีพหลักและสามารถสร้างรายได้หลักให้แก่ครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตามค่าใช้จ่ายและจำนวนหนี้สินของทั้งสองหมู่บ้านก็สูงมากเป็น 2 เท่าตัวเช่นกัน เมื่อมองภาพรวมถึงสภาพทางสังคมในหัวข้อของความรู้สึกมั่นคงในที่ดินจะพบว่าในคนรุ่นสูงอายุหรือรุ่นบุกเบิกที่สวนเหมืองจะรู้สึกว่ในที่ดินของตนมีความมั่นคงอยู่เพราะสามารถทำกินบนที่ดินได้เช่นเดิมแม้ว่าจะอยู่ภายใต้เขตป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติและไม่มีเอกสารสิทธิที่ดินก็ตาม และการมีเอกสารสิทธิทำให้ครัวเรือนรู้สึกมั่นคงในการทำมาหากินเพิ่มขึ้น ส่วนปัญหาที่ทุกหมู่บ้านให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกคือ การที่มีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น และปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การขาดแคลนแรงงานที่พบมากในบ้านปางมะกั่วและบ้านขุนลาว

ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บ้านแม่กำปองมีคะแนนเฉลี่ยของการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์มากที่สุดทั้งนี้เป็นไปได้ว่าการที่เจ้าหน้าที่อุทยานมีความเข้มงวดและที่สำคัญคือทางชุมชนมีกฎระเบียบที่เคร่งครัดรวมทั้งคนในชุมชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ส่วนบ้านขุนลาวได้คะแนนเฉลี่ยของกิจกรรมด้านการอนุรักษ์น้อยที่สุดเมื่อเทียบกับทั้ง 4 หมู่บ้านแม้ว่าบ้านขุนลาวจะอยู่ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากบ้านขุนลาวเริ่มมีการถางพื้นที่สวนเหมืองเดิมเพื่อปลูกเสาวรสซึ่งเป็นพืชส่งเสริมของโครงการหลวง เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นการทำลายพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์เดิมลงและมีแนวโน้มว่าจะขยายตัวของพื้นที่ปลูกเพิ่มขึ้น ดังนั้นการส่งเสริมการปลูกพืชที่สร้างรายได้ในเขตที่สูงในบางครั้งจึงมักสวนทางกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การซื้อ-ขายสวนเหมือง ในช่วงแรกคือราวทศวรรษที่ 2490 - 2520 มีการซื้อขายสวนเหมืองโดยคนภายในชุมชนด้วยตนเอง การอพยพของคนที่ย้ายเข้ามาภายหลังได้มีการซื้อพื้นที่สวนเหมืองจากคนที่มาอยู่ก่อนและมีบางส่วนที่บุกเบิกเพิ่มอีกเท่าที่มีแรงงานเพียงพอเพื่อทำการผลิตเหมืองต่อไป การซื้อขายในอดีตไม่พบว่ามีปัญหาเพราะการซื้อขายสวนเหมืองเพื่อทำการผลิตเป็นหลัก เป็นการซื้อสิทธิในการเข้าทำประโยชน์จากสวนเหมือง ยังให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิเชิงซ้อน คือ มีทั้งสิทธิปัจเจก สิทธิส่วนร่วมอยู่ในพื้นที่สวนเหมือง สมาชิกในชุมชนยังสามารถเข้าไปเก็บหาอาหารในสวนเหมืองของเพื่อนบ้านได้ มีการจัดการป่าเหมืองที่อยู่ในอาณาบริเวณของหมู่บ้านร่วมกัน เป็นหูเป็นตา

คอยระแวงระวังคนจากภายนอกที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าเมี่ยงของชุมชน และในช่วงนี้ยังปรากฏการบุกเบิกพื้นที่สวนเมี่ยงใหม่ของคนจากพื้นที่ราบที่ขึ้นไปทำสวนเมี่ยง และคนดั้งเดิมที่ทำสวนเมี่ยงอยู่ก่อนแล้ว เมื่อมีแรงงานเพียงพอก็จะขยายพื้นที่สวนเมี่ยงของตนออกไปอีก แต่ในช่วงหลังประมาณทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา การขายสวนเมี่ยงมีมูลเหตุมาจากหลายปัจจัยทั้ง การขาดแคลนแรงงาน การที่คนรุ่นหลังเข้าไปทำงานในตัวเมืองมากกว่าจะกลับมาทำสวนเมี่ยงต่อจากรุ่นพ่อแม่ กระแสการท่องเที่ยว รวมถึงภาวะทางเศรษฐกิจที่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นและเหตุอื่นประกอบ ก่อปรกัการที่ให้รัฐเร่งออกเอกสารสิทธิในการถือครองที่ดินในปี 2498 ทำให้ความคิดในสิทธิปัจเจกเริ่มถูกให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้น ในทางกลับกันสิทธิส่วนรวมถูกลดความสำคัญลง โดยเฉพาะในคนรุ่นหลัง การเข้ามาของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อส่งเสริมการปลูกพืชที่สร้างรายได้ สิ่งจูงใจเหล่านี้ส่งผลต่อการตัดสินใจทำกิจกรรมทางการเกษตรต่างๆ ในสวนเมี่ยงของแต่ละคนโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับระบบนิเวศน์ป่าเมี่ยงของชุมชน เห็นได้ชัดเจนในกรณีของการแผ้วถางสวนเมี่ยงเพื่อปลูกเสาวรส ซึ่งแต่เดิมการทำกิจกรรมการเกษตรอื่นในสวนเมี่ยงนอกเหนือจากการทำเมี่ยงแล้ว ชาวสวนเมี่ยงจะคำนึงถึงความสอดคล้องหรือไม่ทำลายระบบนิเวศน์เดิม เช่น การปลูกกาแฟ การเพาะกล้วยไม้ การปลูกมะแขว่นแซมลงไปในพื้นที่สวนเมี่ยงเดิม เป็นต้น นอกจากนี้ระบบคิดในสิทธิปัจเจกที่เด่นชัดขึ้นนี้ยังส่งผลให้มีการขายสวนเมี่ยงให้คนภายนอกซึ่งวัตถุประสงค์ของการซื้อไม่ใช่เป็นไปเพื่อการผลิตเมี่ยงแบบเดิม แต่ต้องการที่จะนำเอาพื้นที่สวนเมี่ยงปรับเปลี่ยนเป็นรีสอร์ท หรือสถานที่พักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อการทำการเกษตรอย่างอื่น เช่น ปลูกกล้วยไม้ เป็นต้น หรือบางพื้นที่ที่เจ้าของสวนจะปล่อยสวนทิ้งไว้หรือจ้างให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลสวนให้ หรือมีการปรับเปลี่ยนเป็นสวนไม้ผล แต่การเข้ามาครอบครองพื้นที่สวนเมี่ยงของบุคคลภายนอกที่มีวัตถุประสงค์หลากหลายขึ้นนั้น ส่งผลต่อรูปแบบการใช้พื้นที่และการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่แตกต่างกันไปด้วย

จากข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนป่าเมี่ยงที่ศึกษาในบทนี้จะนำไปสู่การใช้เครื่องมือช่วยในการเปรียบเทียบความยั่งยืนของชุมชนป่าเมี่ยงทั้ง 4 ชุมชนทั้ง 3 ด้านดังกล่าวต่อไป